

วิเคราะห์ปัญหาการเรียนการสอน

วิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน^๐

พิทักษ์ สีนาลาด

๑. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาหนึ่งของหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา วิชาพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากวิชาอื่น เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เพราะวิชาพระพุทธศาสนามีวัตถุประสงค์การเรียนรู้เพื่อขัดเกลากาย (กายภาวนา) และจิตใจ (จิตภาวนา) ของผู้เรียนให้พัฒนาด้านคุณธรรมและจริยธรรม ส่วนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพียงการเรียนรู้เพื่อประเทืองปัญญา และเพื่อประกอบอาชีพบางอย่างที่ตนชอบใจ การเรียนการสอนพระพุทธศาสนาประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ คือ

๑. ครูผู้สอน ซึ่งส่วนใหญ่ไม่ได้จบการศึกษาทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ได้รับมอบหมายให้สอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงเป็นสาเหตุให้ขาดครูที่มีความสามารถเฉพาะทาง ที่เข้าใจและรู้หลักของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๒. หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ที่ผู้เขียนส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์ หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน นักวิชาการเหล่านี้ไม่มีความรู้และประสบการณ์ทางโลกเพียงพอ ที่จะประยุกต์เข้ากับเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา จึงเป็นสาเหตุให้เนื้อหาบางส่วนยาก ไม่เหมาะสำหรับการสอนในระดับชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

๓. ผู้เรียนขาดแรงจูงใจในการเรียนเพราะการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาไม่เอื้อต่อการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป เช่น ไม่สามารถนำไปใช้ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย เหมือนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เป็นต้น

๒. ที่มาของหลักสูตรสาระการเรียนรู้ในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นกฎหมายลูกของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นที่คาดหวังของการศึกษา

^๐ บทความนี้ ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยวิทยานิพนธ์และเพื่อเผยแพร่บทความจากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ไทยว่า จะต้องได้รับการปฏิรูปการศึกษาอย่างชัดเจน ซึ่งความในมาตรา ๘๐ ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า “รัฐต้องจัดการการศึกษอาบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการการศึกษอาบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม คือให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ” พระราชบัญญัติฉบับนี้ทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา เปลี่ยนรูปแบบไป นับเป็นโฉมหน้าใหม่ของการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา เพราะมีการเปลี่ยนแปลง ถ้อยคำ รูปแบบการเรียนการสอน เป็นต้น จึงเป็นเหตุให้มีหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน จัดอยู่ใน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งคณะรัฐบาลก็ได้ให้ความสำคัญในการจัดทำหลักสูตรได้แต่งตั้งคณะกรรมการ และคณะอนุกรรมการเพื่อปฏิบัติงานจำนวนหลายคณะ จนเกิดเป็นหลักสูตรการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔

หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ นี้ เป็นที่คาดหวังว่า จะต้องเป็นหลักสูตรที่ดีและมีผลต่อผู้เรียนไม่มากนักน้อย โดยคณะรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อร่างหลักสูตรสาระการเรียนรู้ และได้มอบหมายให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-ราชวิทยาลัยเป็นผู้จัดทำรูปแบบหลักสูตร จึงนับว่าน่าจะเป็นหลักสูตรที่ดีที่สุดเท่าที่มีมา ซึ่งในส่วนการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา กรมวิชาการได้มีหนังสือชี้แจงเรื่องการจัดการเรียนรู้สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น ให้สถานศึกษาควรจัดให้ผู้เรียนที่นับถือศาสนาพุทธ ได้เรียนรู้ประมาณ ๒ ชั่วโมง หรือ ๒ คาบต่อสัปดาห์ (คาบละ ๕๐ นาที) หรือตามความเหมาะสม เพื่อเน้นความเป็นคนดี นั้นก็หมายความว่า นักเรียนทุกชั้นจะได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนา สัปดาห์ละ ๒ ครั้ง หรือ ๒ ชั่วโมง ทั้งประถมและมัธยม แต่นี่ก็เป็นเพียงคำชี้แจงแนะนำจากกรมวิชาการ ไม่ใช่มาตรการบังคับให้โรงเรียนจัดการเรียนการสอนตามนั้น จะทำตามก็ได้ไม่ทำตามก็ได้ แล้วแต่นโยบายของแต่ละโรงเรียนจะกำหนด

๓. สภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

การเรียนการสอนในแผนการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๒ กำหนดให้การเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะ ๒ ประการ

๓.๑ **วิชาพื้นฐาน** หมายถึง สาระหรือรายวิชาที่นักเรียนต้องเรียนเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศเป็นวิชาหลักหรือวิชาบังคับที่นักเรียนทุกคนต้องเรียน มีอยู่ ๘ กลุ่มสาระการเรียนรู้ และร่วมกับสาระการพัฒนาตนเองด้วย จึงรวมเป็น ๙ สาระการเรียนรู้

๓.๒ **วิชาเพิ่มเติม** หมายถึง สาระหรือรายวิชาที่เลือกเรียน ซึ่งอยู่ที่โรงเรียนต่างๆ จะจัดให้อยู่ในระบบการศึกษาของโรงเรียนนั้นๆ หรือไม่ก็ได้

วิชาพระพุทธศาสนาที่สอนในโรงเรียนไม่ใช่วิชาพื้นฐานแต่เป็นวิชาเพิ่มเติม ซึ่งจะจัดให้มีการสอนก็ได้หรือไม่ก็ได้ เนื้อหาเกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนาจึงถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ที่ประกอบด้วยสาระย่อยอื่นๆ คือ

สาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม

สาระที่ ๒ หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระที่ ๓ เศรษฐศาสตร์

สาระที่ ๔ ประวัติศาสตร์

สาระที่ ๕ ภูมิศาสตร์

วิชาพระพุทธศาสนาจัดอยู่ในสาระที่ ๑ ศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ฉะนั้น เมื่อโรงเรียนใดโรงเรียนหนึ่งจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นวิชาพื้นฐานและวิชาเพิ่มเติม จึงทำให้ผู้เรียน ได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนาในลักษณะ ๒ แบบ คือ

๑. ศึกษาเนื้อหาในบทเรียนวิชาสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเป็นวิชาพื้นฐาน

๒. ศึกษาเนื้อหาในบทเรียนวิชาพระพุทธศาสนาโดยตรงเป็นวิชาเพิ่มเติม

โดยแบ่งการเรียนการสอนเป็น ๒ ระดับ คือ

ก. ระดับประถมศึกษา

ในระดับชั้นประถมศึกษา เนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาถูกผนวกอยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม นักเรียนจึงสามารถเรียนรู้ได้จากบทเรียนเป็นวิชาพื้นฐาน โดยไม่มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งรายวิชา หรือเป็นวิชาที่แยกออกมาสอนต่างหาก

ข. ระดับมัธยมศึกษา

ในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีความหลากหลายในทางปฏิบัติ ซึ่งสามารถประมวลเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้ ดังนี้^๐

๑) บางโรงเรียนให้ความสำคัญแก่วิชาพระพุทธศาสนา โดยจัดให้วิชาพระพุทธศาสนามีการเรียนการสอนเป็นหนึ่งรายวิชาตลอด ๒ ภาคการศึกษาในหนึ่งปี มีการเรียนการสอน ๒ คาบต่อสัปดาห์

๒) บางโรงเรียนให้ความสำคัญแก่วิชาพระพุทธศาสนาในระดับหนึ่ง โดยจัดให้วิชาพระพุทธศาสนามีการเรียนการสอนเป็นหนึ่งรายวิชา ตลอด ๒ ภาคการศึกษาในหนึ่งปี มีการเรียนการสอน ๑ คาบ ต่อสัปดาห์

^๐ ในบทความนี้ ไม่สะดวกที่จะระบุชื่อโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในลักษณะที่แตกต่างตามข้อ ๑-๕ ได้ เพราะข้อมูลบางอย่างอาจมีผลกระทบต่อกลุ่มบุคคลตัวอย่างที่ให้ข้อมูลและสัมภาษณ์

๓) บางโรงเรียนสอนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งรายวิชา แต่สอนเฉพาะภาคการศึกษาเดียว หมายความว่า สอนเฉพาะภาคเรียนใดภาคเรียนหนึ่ง

๔) บางโรงเรียนสอนวิชาพระพุทธศาสนาควบคู่กับศาสนาอื่น เช่น ศาสนาคริสต์ อิสลาม เป็นต้น และสอนเพียงภาคการศึกษาเดียว

๕) บางโรงเรียนสอนเนื้อหาพระพุทธศาสนาตามหลักสูตรในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เป็นวิชาพื้นฐานอย่างเดียวกัน และได้มีการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาบ้างในบางโอกาส เช่น นิมนต์พระภิกษุมานแสดงธรรม เป็นต้น

๔. การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔

เมื่อพิจารณาโดยองค์รวมในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๑๒ ปี จะพบว่าในส่วนของสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ในแต่ละสถานศึกษามีแนวปฏิบัติได้อย่างเป็นอิสระด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ เพราะไม่ได้พูดถึงสาระการเรียนรู้รายละเอียด เป็นเหตุให้เกิดช่องโหว่ในแนวทางแห่งการปฏิบัติ เพราะในแต่ละสถาบันการศึกษาต่างก็มีอิสรภาพในการกำหนดโครงสร้างการเรียนรู้ อันเป็นเหตุให้เกิดความหลากหลายในการปฏิบัติ และในส่วนของสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรขั้นพื้นฐานนั้น ชาวพุทธทั้งหลายได้มีความเป็นห่วง กลัวว่าหากปล่อยให้แต่ละสถานศึกษาจัดหลักสูตรการศึกษาตนเอง จะก่อให้เกิดความแตกแยกไม่เป็นเอกภาพจะมีผลต่อความสามัคคีของชาติ ซึ่งในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดไว้ในมาตรา ๗ ว่า ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ^๐ เมื่อพิจารณาตามความนี้จึงพบว่า สาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาสามารถ แบ่งออกเป็น ๒ หลักสูตร คือ

๑) เป็นหลักสูตรแกนกลางที่นักเรียนทั่วไปจะได้เรียนพระพุทธศาสนาเหมือนกันทั้งหมด

^๐ พระราชวรเมธี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗.

๒) เป็นหลักสูตรที่สถานศึกษาแต่ละแห่ง จะเพิ่มเข้าในหลักสูตรแกนกลางเพื่อปรับให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถที่จะทำให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ยืดหยุ่น และมีความเป็นท้องถิ่นมากขึ้น^๐

๕. กรอบความคิดการเรียนรู้

พระเทพโสภณ กล่าวอธิบายไว้ว่า เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธ ก็คือพุทธประวัติ ว่าด้วยเรื่องในอดีตของพระพุทธเจ้า และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งว่าด้วยเหตุการณ์สำคัญในพุทธประวัติ คำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่า พระธรรม ซึ่งรวบรวมไว้เป็น พระไตรปิฎก พระไตรปิฎกบรรจุหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมบางข้อได้รับการเปรียบเทียบเป็นพุทธภาษิต เพื่อเป็นคติสอนใจ หนึ่งในวิธีนำหลักธรรมมาปฏิบัติก็คือ การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา พระสงฆ์ คือน้อมนำพระธรรมมาปฏิบัติได้ชื่อว่า เป็น พุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง ผู้เคร่งครัดในหน้าที่ชาวพุทธ และเม่นยำในศาสนพิธี มารยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ^๑

กรอบความคิดหลักในระดับชั้นประถมศึกษา ในเรื่องพระพุทธก็คือการสอนให้ผู้เรียนเข้าใจพระพุทธในลักษณะเป็นรูปธรรม เพราะผู้ตั้งหลักสูตรอาจจะคิดว่าผู้เรียนยังมีวุฒิภาวะเด็กอยู่ในเรื่องพระธรรมก็เน้นเพียงเรื่องการเว้นจากความชั่ว และตั้งอยู่ในความดี ส่วนเรื่องพระสงฆ์ก็เน้นหนักเพียงการปฏิบัติตามสมควร เช่น การกราบ การไหว้ การสวดมนต์ เป็นต้น

กรอบความคิดหลักในระดับชั้นมัธยมศึกษา ในเรื่องพระพุทธก็ยังคงเน้นและสรุปพุทธประวัติเช่นเดิม ในเรื่องพระธรรมก็ใช้หลักอริยสัจ ๔ มาเป็นแนวทางในการสอน ตามแนวทางของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่เขียนไว้ในหนังสือพุทธธรรม และเรื่องพระสงฆ์ก็กล่าวถึงเรื่องการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ทั่วไป

๖. เปรียบเทียบหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓ กับ พ.ศ. ๒๕๔๔

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบถึงหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาโดยภาพกว้างๆ จะพบว่า หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ .ศ. ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓) ได้วางหลักการไว้ ๔ ประการ คือนักเรียนในสถานศึกษาทุกระดับ เรียนพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาตนเอง และสังคมให้เจริญก้าวหน้าและ

^๐ สมศักดิ์ บุญบุ, พระสงฆ์กับการศึกษาไทย. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔๑.

^๑ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

สงบสุขการเรียนการพระพุทธศาสนาจะต้องให้ครบทั้ง ๓ องค์ประกอบ คือ สาระความรู้ (ปริยัติ) การฝึกอบรมกายใจ (ปฏิบัติ) และการวิเคราะห์ประเมินผลการปฏิบัติของตนเอง (ปฏิเวธ) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องคำนึงถึงวัยของผู้เรียน ความเหมาะสม ของเวลาเรียน การลำดับความยากง่าย การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและป้องกันความเข้าใจผิดต่อหลักของพระพุทธศาสนา การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอน มุ่งบูรณาการทั้ง ๔ ด้าน คือให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง สนองความต้องการ และปัญหาของบุคคลและสังคม มีระบบการฝึกอบรมคนตามแนวทางพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของไทย^{*}

ในส่วนการจัดหัวข้อการเรียนรู้นั้น ได้แบ่งหัวข้อหรือผังมโนทัศน์ไว้ ๘ หัวข้อ คือ

- ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา
- พุทธประวัติ ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา และชาวพุทธตัวอย่าง
- พุทธธรรมเพื่อชีวิตและสังคม
- พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์
- หน้าที่ชาวพุทธ
- พระไตรปิฎก พุทธศาสนสุภาษิต ภาษาบาลีและคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา
- การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา
- มารยาทชาวพุทธ ศาสนพิธี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

จากอดีตที่ผ่านมา การเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา ไม่มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธเป็นรายวิชา หรือเป็นวิชาเดี่ยว ซึ่งกรมวิชาการได้มีข้อเสนอแนะในคราวปรับปรุงหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๓๓ ให้จัดการระดับประถมศึกษาเพิ่มเนื้อหาและเวลาเรียนในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หรือ สปช. ให้เพิ่มเนื้อหาหน่วยที่ ๔ ชาติไทย เพิ่ม “พระพุทธศาสนา” และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย เปลี่ยนจาก “จริยศึกษา” เป็น “พระพุทธศาสนา” ส่วนการเรียนการสอนในมัธยมศึกษา แม้ว่าวิชาพระพุทธศาสนาจะเป็นวิชาเลือก แต่ก็กำหนดให้เรียน ๒ คาบ/ชั่วโมง (คาบละ ๕๐ นาที) ต่อสัปดาห์

ส่วนหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้จัดสาระการเรียนรู้ตามมาตรฐาน ๓ ข้อของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม คือ

^{*} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ , คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓). (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๖.

มาตรฐานที่ ส ๑.๑ : เข้าใจประวัติความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐานที่ ส ๑.๒ : ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐานที่ ส ๑.๓ : ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

พระเทพโสภณได้กล่าวไว้ว่า เมื่อวิเคราะห์แล้ว เราจะพบว่ามาตรฐานทั้งสามมีจุดเน้นต่างกัน นั่นคือ มาตรฐาน ส ๑.๑ เน้นให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา (Knowledge) มาตรฐาน ส ๑.๒ เน้นให้ผู้เรียนมีค่านิยมที่ดีงาม และมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา (Attitude) และมาตรฐาน ส ๑.๓ เน้นให้ผู้เรียนประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมและศาสนพิธี ทั้งสามสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต (Process)

มาตรฐานทั้งสามข้อนี้จะเทียบได้กับไตรสิกขา คือ อริสัจตสิกขา อริจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ดังนี้

มาตรฐาน ส ๑.๑ เน้นเรื่องการประพฤติปฏิบัติซึ่งเป็นเรื่องของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้ปรากฏแก่คนอื่น มาตรฐานนี้เทียบได้กับอริสัจตสิกขา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องศีล คือรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย

มาตรฐาน ส ๑.๒ เน้นเรื่องการพัฒนาคุณธรรมที่ดี เช่น สมาธิ ศรัทธา มาตรฐานนี้เทียบได้กับอริจิตตสิกขา ซึ่งเป็นการอบรมในเรื่องจิต คือคุณสมบัติที่ดีภายในใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสมาธิ

มาตรฐาน ส ๑.๓ เน้นเรื่องการพัฒนาความรู้ซึ่งรวมทั้งความรู้ความเข้าใจทั่วไป เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และความเห็นที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า โลภียสัมมาทิฐิ มาตรฐานนี้เทียบได้กับอธิปัญญาสิกขาซึ่งเป็นการฝึกอบรมในเรื่องปัญญา เมื่อเทียบเคียงกันอย่างนี้แล้ว เราอาจกล่าวได้ว่าการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาที่จะให้ได้มาตรฐานทั้งสามข้อต้องเป็นการจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา^๐

ในส่วนการจัดหัวข้อการเรียนรู้ นั้น ได้แบ่งหัวข้อหรือผังมโนทัศน์ไว้ ๗ หัวข้อ คือ

-ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา - พุทธประวัติ

^๐ คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม , การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔. หน้า ๓๑๑-๓๑๒.

-หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา – พุทธศาสนสุภาษิต – พระไตรปิฎก – เรื่องน่ารู้จากพระไตรปิฎก – ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา

-ประวัติพุทธสาวก พุทธสาวิกา - ชาดก

-หน้าที่ชาวพุทธ มรรยาทชาวพุทธและการปฏิบัติตนต่อพระภิกษุ - ชาวพุทธตัวอย่าง

-การบริหารจิตและการเจริญปัญญา

-วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา - ศาสนพิธี

-สัมมนาพระพุทธศาสนา

หัวข้อเรื่องทั้ง ๗ นั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความสอดคล้องเชื่อมโยงกันได้เมื่อเกิดการเรียนการสอน และสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาคือการศึกษาเรื่องพระรัตนตรัย และศึกษาตามหลักไตรสิกขา ในการกำหนดเวลาการเรียนการสอนนั้น กระทรวงศึกษาได้ขอความร่วมมือให้จัดการเรียนการสอน ๒ คาบ/ชั่วโมง ต่อสัปดาห์ ซึ่งก็ไม่ได้กำหนดเป็นข้อบังคับ สุดแล้วแต่สถานศึกษาต่างๆ จะพิจารณาเห็นสมควร

เมื่อนำหลักสูตรทั้งสองมาเปรียบเทียบกันโดยเนื้อหาและโครงสร้างจะพบว่า หลักสูตร พ.ศ. ๒๕๓๓ แม้การจัดกลุ่มเนื้อหาวิชาซึ่งครอบคลุมเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาได้ดี แต่อย่างไรก็ตามการแบ่งเนื้อหาเช่นนี้ก็ทำให้เกิดปัญหาความซ้ำซ้อนของเนื้อหาวิชา และปัญหาการแบ่งแยกเนื้อหาวิชา กล่าวคือเมื่อเนื้อหาแบ่งเป็น ๗ ส่วนในทุกระดับชั้น เนื้อหาในแต่ละชั้นย่อมมีความซ้ำซ้อนกัน เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ก็ต้องเรียนในทุกระดับชั้น ยิ่งถ้าพิจารณาในเนื้อหาวิชาแล้วจะพบความซ้ำซ้อนของเนื้อหาด้วยเช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีวันธรรมสวนะ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา ซึ่งในทุกระดับชั้นก็จะมีเนื้อหาของวันดังกล่าวประกอบด้วยทุกชั้น ส่วนปัญหาการแยกหมวดธรรมนั้นพบว่าหลักธรรมเดียวกันถูกแบ่งแยกสอนในหลายระดับชั้น เช่น เรื่องของทศ ๖ พรหมวิหาร ๔ มงคล ๓๘ ประการ แม้แต่อริยสัจ ๔ ได้มีการแยกหัวข้อธรรมหมวดเดียวกัน แต่เรียนในชั้นต่างๆ กัน^๖ การแบ่งแยกหมวดธรรมนั้น แม้จะเป็นผลดีในเรื่องความเหมาะสมของผู้ฟัง และผู้เรียน แต่ในขณะเดียวกันย่อมทำให้การเรียนการสอนขาดความต่อเนื่อง และขาดความสมบูรณ์ได้เช่นกัน เพราะปรากฏว่าหลักธรรมบางข้อ เช่น เรื่องประโยชน์ ๓ ได้ถูกตัดจนเหลือข้อเดียว เป็นต้น^๗

^๖ ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์, “หลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนไทย”, เอกสารในการสัมมนาเพื่อติดตามความก้าวหน้าในงานวิจัยเรื่อง “หลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนไทย” เสนอที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษา คณะอักษร-ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ส่วนในหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๔๔ แม้ว่าผู้จัดหลักสูตรจะพยายามแก้ไขปัญหามกพร่องต่างๆ ของหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๓๓ ก็จริง แต่ก็ไม่ได้ทำให้ปัญหาต่างๆ หดไป ปัญหาต่างๆ เช่น ความซ้ำซ้อนของเนื้อหาที่ยังคงเดิม ในส่วนเนื้อหาที่เพิ่มเพียงหัวข้อสัมมนาพระพุทธศาสนาเท่านั้น โครงสร้างของหลักสูตรเป็นไปในลักษณะที่ยึดหยุ่นทั้งด้านสาระ เวลา และการจัดการเรียนการสอน เป็นหลักสูตรที่จัดการศึกษาได้ทุกรูปแบบ^{๐๙}

ดังนั้น เมื่อศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรทั้งสองนั้น ทำให้พบว่า มีความคล้ายคลึงกัน ทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามีจุดร่วมอันเดียวกัน ซึ่งสามารถแบ่งข้อดีและข้อด้อยได้ ดังนี้

- ข้อดี คือ ทำให้เกิดมาตรฐานเดียวกัน และเป็นแบบแผนในเชิงโครงสร้างและการพัฒนาระบบการเรียนรู
- ข้อด้อย คือ ไม่สามารถหลีกเลี่ยงปัญหาเรื่องความซ้ำซ้อนในส่วนเนื้อหาที่ว่าหลักธรรม การแบ่งหมวด

ธรรม มารยาทชาวพุทธ และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๗. วิเคราะห์เนื้อหาสาระการเรียนการสอน

เมื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักสูตรเนื้อหาสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา พ .ศ. ๒๕๔๔ ผู้เขียนได้ตั้งสมมติฐานว่า

๑) หลักสูตรสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา พ .ศ. ๒๕๔๔ ไม่ใช่หลักสูตรใหม่ที่มีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

๒) หลักสูตรสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา พ .ศ. ๒๕๔๔ ไม่ได้มีความสอดคล้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๓) หลักสูตรสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา พ .ศ. ๒๕๔๔ ไม่ได้สามารถสนับสนุนให้ผู้ศึกษาได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ชี้แจงถึงวิธีการจัดสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา พ .ศ. ๒๕๔๔ ไว้ว่า เมื่อได้ศึกษามาตรฐานทั้งสามข้อแล้ว สิ่งที่ต้องทำอันดับต่อไปคือศึกษาผลประเมินหลักสูตรเดิม (ฉบับปรับปรุง ๒๕๓๓) เพื่อดูว่ามีข้อเด่นข้อด้อยอะไรบ้าง ผลปรากฏว่า ข้อเด่นของหลักสูตรเดิมก็คือเนื้อหาสาระค่อนข้างจะครบสมบูรณ์ ส่วนข้อด้อยของหลักสูตรนี้คือ มีเนื้อหาสาระมาก ซ้ำซ้อน ขาดความสัมพันธ์เชื่อมโยงในวิชาพระพุทธศาสนาด้วยกัน กับมีทั้งสื่อและกิจกรรมน้อยเกินไป^{๐๑๐} จากคำกล่าวนี้

^{๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๐๑๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่ , หน้า ๕-๑๐.

ทำให้สามารถตีความหมายได้ว่า การจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้ พ .ศ. ๒๕๔๔ มีวัตถุประสงค์ที่สามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น คือ

๑. ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาสาระให้น้อยลงอย่างเหมาะสม
๒. ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาสาระที่ซ้ำซ้อน
๓. สร้างและเชื่อมโยงเนื้อหาให้สัมพันธ์กันในระหว่างวิชาพระพุทธศาสนาในแต่ละระดับชั้น
๔. ส่งเสริมการสร้างสื่ออุปกรณ์และกิจกรรมในการเรียนการสอน

ข้อดีเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรและการกำหนดมาตรฐานนี้ นั่นคือการได้ส่งเสริมและมองเห็นความสำคัญของพระสงฆ์ในด้านการศึกษา เมื่อให้พระสงฆ์จัดเนื้อหาสาระของการเรียนรู้เช่นนี้ จึงทำให้ตั้งข้อสมมติฐานได้ว่า พระสงฆ์เองจะมีความรู้เพียงพอที่จะประยุกต์คำสอนเหล่านั้น เพื่อให้ผู้เรียนนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริงหรือไม่ เพราะเป็นที่น่าสังเกตว่า ในระบบการศึกษาของไทยมีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานพอสมควร แต่เพราะเหตุใดผลสะท้อนกลับมา ทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร พระสงฆ์เองอาจจะมีความรู้เพียงแค่ทางธรรมที่ท่านชำนาญ แต่ขาดประสบการณ์ในทางโลก ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักวิชาการฝ่ายพุทธที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาสได้พยายามอย่างมาก ที่ต้องการจะมีบทบาทในการจัดการศึกษาของประเทศโดยเฉพาะการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา จึงเป็นวาระที่ดีและเป็นไปตามที่บุคคลเหล่านั้นต้องการ

การจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาได้สำเร็จลุล่วงและประกาศใช้ในปัจจุบัน แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้เขียนเห็นว่า ได้ขาดหายไปในการจัดหลักสูตร นั่นคือการทดลองใช้หรือการทำประชาพิจารณ์ การนำเอาหลักสูตรมาใช้โดยไม่ผ่านกระบวนการทดลองและทำประชาพิจารณ์ หรือการรับฟังข้อเสนอแนะจากคณะสงฆ์และครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาทั้งหลาย ทำให้ไม่สามารถประเมินผลเกี่ยวกับหลักสูตรได้ จึงทำให้เป็นการขัดแย้งหลักสูตรให้แก่ครูสอนและผู้เรียนอย่างเห็นได้ชัด การจัดมาตรฐานหรือวัตถุประสงค์ที่สูงเกินไป ก็เป็นปัญหาที่น่าพิจารณา เพราะถ้าศึกษาเกี่ยวกับมาตรฐานการเรียนรู้แล้วจะพบว่า หัวใจสำคัญของการเรียนการสอนคือการมุ่งให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และผู้ที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์คือผู้ที่อยู่ในลักษณะอย่างไร มาตรฐานการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่นี้จึงไม่ชัดเจนและคลุมเครือือ คำว่า “เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”^{๐๐} จึงไม่มีคำตอบในการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา

^{๐๐} คำว่า “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ในพระพุทธศาสนา หมายถึง บุคคลที่บรรลุพระอรหันต์จนหมดสิ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายแล้ว จึงสามารถเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา จึงควรกำหนดวัตถุประสงค์และมาตรฐานที่ควรจะเป็นไปได้และสามารถปฏิบัติได้จริง ธรรมของพระพุทธเจ้ามีมากมายถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แต่ถ้าจัดเนื้อหาสาระให้เหมาะสมก็น่าจะเป็นประโยชน์ในการเรียนการสอน การให้พระสงฆ์จัดทำหลักสูตรนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ดีในระดับหนึ่ง แต่จะดีที่สุดหรือไม่อย่างไร คงต้องได้รับการพิสูจน์ต่อไป เหตุผลที่สำคัญในการมอบหมายให้พระสงฆ์เป็นผู้จัดทำหลักสูตรนั้นเพราะรัฐพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์น่าจะเป็นผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านและน่าจะจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาได้ดี

ซึ่งแนวความคิดนี้ ได้สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ที่ว่า รูปแบบของการจัดการเรียนการสอนวิชาชีวิตต้องให้ผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้สอน แต่วิชาพื้นฐานต้องใช้นักปราชญ์ที่มีความรู้ ความชำนาญ เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจสถานการณ์ของโลก รู้โลกและชีวิตเข้าถึงสัจธรรมความจริงซึ่งเป็นเป้าหมายที่พระพุทธศาสนาเน้นมากที่สุด^{๐๐}

ด้วยเหตุผลตามที่ยกมานั้น ทำให้ตีความได้ว่า พระสงฆ์เป็นนักปราชญ์ที่มีความรู้ความชำนาญในพระพุทธศาสนา แต่ถ้าพิจารณาโดยองค์รวมของเนื้อหาและจุดหมายของการศึกษาไทยจะพบว่า การศึกษาของไทยมีจุดมุ่งหมายเพียง ๒ ประการคือ ประการแรกการสอนให้เด็กเก่ง สามารถที่แข่งขันกับผู้อื่นได้ และสังเกตว่าเมื่อเด็กได้รับชัยชนะอะไรมา ก็ตามจะได้รับการยกย่องสรรเสริญจากผู้คน เด็กมุ่งเรียนเพื่อความเป็นคนเก่ง และประการต่อมาการสอนมุ่งเฉพาะวิชาชีพ ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้ผู้เรียนต้องเรียนเพื่อการประกอบอาชีพเท่านั้น และมองว่าการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาไม่สามารถนำมาประกอบอาชีพได้ ซึ่งต้องยอมรับความจริงว่า การศึกษาปัจจุบันเน้นหนักหรือมีจุดมุ่งหมายอย่างนั้นจริงๆ เพราะสังคมจะส่งเสริมและสนับสนุนเฉพาะเด็กเก่ง เช่น การส่งนักเรียนไปแข่งขันโอลิมปิกด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และเมื่อได้รับรางวัลใดมาจะพากันชื่นชมสนับสนุน หรือการส่งนักเรียนไปแข่งกีฬาในระดับต่างๆ และเมื่อได้รับรางวัลใดมาจะพากันจะยกย่องชื่นชม แม้แต่การเรียนในระดับมหาวิทยาลัย การที่นักศึกษาคนใดคนหนึ่งเรียนจนผลการเรียนได้เกียรตินิยม ก็จะเป็นที่ชื่นชมและได้รับรางวัล แต่ไม่เคยส่งเสริมผู้เรียนที่มีมารยาทเรียบร้อยมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่เคยมีเกียรตินิยมด้านคุณธรรมจริยธรรมในระบบการศึกษาไทย

^{๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

สิ่งที่ผู้จัดหลักสูตรจะต้องทำและแก้ไขปัญหาคือ ทำอย่างไรจะให้ผู้เรียน ได้เรียนวิชาพระพุทธศาสนาเพื่อความเป็นคนดีของสังคมหรือที่กล่าวแบบสวดยหรือว่า “เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์”^{๐๐} และแม้ว่าจะเรียนเน้นเฉพาะวิชาชีพก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้ การจัดหลักสูตรโดยใช้กรอบการเรียนรู้แบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญานั้น ควรกำหนดให้ชัดเจน เช่น ปัญญานั้น มีขอบข่ายเพียงใด เพราะแค่คำว่า “ปัญญา” ก็มีความหมายที่กว้าง มีทั้งที่เป็น โลภียปัญญาและ โลกุตระปัญญา หรือการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ก็มีความหมายที่กว้าง ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงพระอรหันต์ก็ได้ การจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาจึงไม่ควรเป็นไปในลักษณะจับฉ่าย พระพุทธศาสนามีระบบและขั้นตอนที่ดีกว่าศาสนาอื่นอยู่แล้ว การจัดระบบเสียใหม่ และเข้าใจสถานการณ์จริงจึงเป็นวิธีจัดหลักสูตรที่ดีที่น่าจะแก้ไขปัญหการเรียนรู้การสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้ เพราะฉะนั้น ถึงแม้จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรอีกครั้งก็ยังไม่มีความหมาย เพราะไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไร เนื้อหาที่แบบเดิม เหมือนเหล้าเก่าในขวดใหม่ ในเรื่องนี้พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า นักเรียนทุกคนในทุกชั้นเรียนต้องเรียนเรื่องพระรัตนตรัย เพื่อให้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาตามมาตรฐาน ส.๑ .๒ ที่ว่า มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาก็คือมีศรัทธาในพระรัตนตรัยนั่นเอง ในฐานะที่เป็นชาวพุทธ นักเรียนต้องเรียนเรื่องพระรัตนตรัย และแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ด้วยการรับไตรสรณคมน์คือการนับถือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก^{๐๑}

ในระดับประถมศึกษา เนื่องจากว่าผู้เรียนยังเป็นเด็กอยู่ มีวุฒิภาวะและการคิดพิจารณาที่ยังไม่กว้าง การสอนเรื่องพระรัตนตรัยจึงเน้นไปในทางรูปธรรม สามารถให้เด็กเข้าใจได้โดยง่ายและนึกภาพออก นั่นคือการสอนในลักษณะที่พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่มีตัวตนในประวัติศาสตร์ พระธรรมคือคำสั่งสอนของพระองค์ และพระสงฆ์ คือผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์แล้วออกบวชมีทั้งชายและหญิง

ในระดับมัธยมศึกษา เนื่องจากผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาอยู่ในภาวะที่เจริญเติบโตและมีความคิดที่กว้างขึ้น การเรียนการสอนเรื่องพระรัตนตรัยในระดับนี้จึงมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจพระรัตนตรัยแบบนามธรรม นั่นหมายความว่านอกจากที่ผู้เรียนจะศึกษาพระรัตนตรัยด้วยศรัทธาและเข้าใจแล้ว ก็สามารถวิพากษ์ วิจักษ์

^{๐๐} ในการจัดเนื้อหาสาระจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ มิได้นิยามความหมายคำว่า “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ไว้อย่างชัดเจน ผู้เขียนเห็นว่า “ความมนุษย์ที่สมบูรณ์” อันเป็นผลของการเรียนรู้นั้น น่าจะหมายถึง ผู้เรียนมีความประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ หรือประพฤติดีตามหลักไตรสิกขา(ศีล สมาธิ ปัญญา) ไม่จำเป็นต้องถึงขั้นบรรลุความเป็นพระอรหันต์ ซึ่งเป็นความหมายของ “มนุษย์ที่สมบูรณ์” ในพระพุทธศาสนา

^{๐๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่* , หน้า ๑๕.

และนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ และเพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ ผู้เขียนจะได้วิเคราะห์เนื้อหาตามการจัดสาระการ

เรียนรู้ ๓ เนื้อหาสาระในเรื่อง พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ดังนี้

๑) เรื่องพระพุทธ สามารถคิดเป็นร้อยละได้ ๒๓.๗๕ % แบ่งเนื้อหาสาระการเรียน การสอนออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ

- พุทธประวัติ ในทุกระดับชั้นจะได้เรียนพุทธประวัติ อันเป็นประวัติของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยในเนื้อหาสาระส่วนใหญ่ กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปรินิพพาน และเหตุการณ์หลังปรินิพพาน เนื้อหาสาระในส่วนพุทธประวัตินี้มีซ้ำซ้อนกันเกือบทุกชั้น อาจจะมีเพิ่มเติมบ้างแต่ก็เพียงเล็กน้อย ตัวอย่างเช่น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องสรุปพุทธประวัติเหตุการณ์หลังประสูติ แรกนาขวัญ การศึกษา การอภิเษกสมรส เทวทูต ๔ การออกบวช ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องสรุปพุทธประวัติ การบำเพ็ญเพียร ฌาณมาร ตรัสรู้ ปฐมเทศนา ปรีติพพาน เป็นต้น

จะสังเกตได้ว่า เนื้อหาสาระการเรียนรู้ในทั้ง ๓ ชั้นมีความซ้ำซ้อนกันหรือสอนเรื่องเดียวกัน แปลกแต่เพียงใช้คำให้ดูเหมือนหัวข้อใหม่ๆ ทั้งๆ ที่เป็นเนื้อหาสาระเดียวกัน เมื่อผู้เรียนได้ศึกษาไปถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ก็จะได้เรียนรู้พุทธประวัติในทำนองเดียวกันนี้อีก เมื่อเปรียบเทียบกับตารางแผนจัดการเรียนรู้อาจพบว่า ผู้ศึกษาต้องเรียนเรื่องพุทธประวัติ จำนวน ๔ คาบ/ชั่วโมงในรอบ ๑ ปีการศึกษา อาจจะดูไม่มากแต่ซ้ำซากในเนื้อหาสาระการเรียนรู้ การเรียนซ้ำๆ แบบนี้เป็นผลดีหรือเป็นผลร้ายอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในบทต่อไป แต่เบื้องต้นนี้สามารถตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า ผู้เรียนจะรู้สึกเบื่อต่อเนื้อหาสาระในส่วนพุทธประวัติอย่างแน่นอน และคิดว่าไม่จำเป็นต้องเรียนซ้ำๆ แบบนี้^{๐x}

- ประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา เรื่องนี้ถูกพัฒนาและปรับปรุงมาจากหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๓ ขอยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบพอสังเขป ดังนี้ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่อง ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องในฐานะเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องในฐานะเป็นรากฐานของความสำคัญ

^{๐x} ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบได้จาก พระมหาพิทักษ์ ลีนาลาด , ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน, วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๔๘, ข้อ ๘ หน้า ๘๐.

ของวัฒนธรรม ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ในฐานะเป็นศูนย์รวมใจของพุทธศาสนิกชน ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่องในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมล้ำค่าของชาติไทย เป็นหลักในการพัฒนาชาติไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้จัดสาระการเรียนรู้เรื่อง ในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ

จะสังเกตได้ว่าเนื้อหาสาระในระดับประถมศึกษานั้น มีความซ้ำซ้อนเหมือนเดิม ต่างแต่การใช้คำพูดในการปรับหัวข้อให้เปลี่ยนไปเท่านั้น ผู้วิจัยเห็นว่า จากแผนมโนทัศน์เรื่องความสำคัญของพระพุทธศาสนา ได้ตั้งข้อสังเกตสังเกตเห็นว่า หัวข้อเรื่องที่ยกมานั้นมีเนื้อหาสาระเดียวกัน ต่างกันที่การตั้งชื่อหัวข้อเท่านั้น ส่วนเนื้อหาในระดับชั้นมัธยมศึกษา มีพื้นฐานมาจากชั้นประถมศึกษา เช่น เรื่องประวัติและความสำคัญของพระพุทธศาสนา ก็อธิบายกลับไปกลับมา ผู้ที่เขียนอธิบายหลักสูตรได้ปรับเปลี่ยนเพียงสำนวนเท่านั้น และบางครั้งก็ยกหัวข้อธรรมมาอธิบายประกอบที่ค่อนข้างยากต่อความเข้าใจของเด็กในช่วงวัยนั้นๆ เช่น เรื่องปฏิจกสัมปบาท เป็นต้น แต่สิ่งที่น่าชื่นชมและถือว่าเป็นเรื่องสำคัญในระดับหนึ่ง นั่นคือการเพิ่มเนื้อหาในส่วนที่เป็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมโลก และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ เพราะเป็นการแสดงถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมโลก

-ชาดก เป็นเรื่องใหม่ที่เพิ่มเติมขึ้นมาในหลักสูตร การสอนเรื่องชาดกหรือการเล่านิทานนั้นเป็นการแสดงถึงพระจริยาวัตรต่างๆ ของพระพุทธองค์ในลักษณะที่ต่างกัน การสอนในระดับประถมผู้เรียนคิดว่าเป็นนิทานหรือเรื่องราวที่เป็นจริง เพราะเด็กในระดับประถมไม่สามารถอนุมานเรื่องต่างๆ ได้ ผู้สอนจึงต้องมีเทคนิคอย่างมากในการเล่าชาดก เพราะเด็กนักเรียนจะเชื่อทุกอย่างที่เล่า ส่วนการสอนในระดับมัธยมศึกษา ผู้เรียนมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะอนุมานถึงสิ่งต่างๆ ได้ในระดับหนึ่ง เช่น การเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก ถ้าเป็นเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ จะฟังตามปกติ และคิดว่าเป็นนิทานเรื่องหนึ่ง จึงไม่มีข้อแย้งใดๆ แต่ถ้าเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ผู้เรียนอาจมีคำถามว่า ทำไมถึงต้องบริจาคลูกและเมียต่างๆ ที่เป็นของรักของหวง เป็นต้น การสอนเรื่องชาดกเป็นสิ่งที่ดีก็จริง แต่ถ้าผู้สอนไม่มีเทคนิคในการเล่าก็จะได้เพียงความสนุก หรือไม่ได้อะไรเลย ปัญหาการสอนอย่างไรจะให้ผู้ฟังเกิดศรัทธา และนำคุณธรรมจริยธรรมในชาดกนั้นมาประพฤติได้ในชีวิตจริง เด็กบางคนอาจคิดว่าชาดกคือนิทานเรื่องหนึ่ง การเรียนการสอนเรื่องชาดกเป็นหัวข้อที่ดี เพราะในยุคปัจจุบันเด็กวัยรุ่นมักสนใจแต่เฉพาะเรื่องราวของต่างประเทศ แต่ไม่สนใจเรื่องของไทยๆ และในพระไตรปิฎกมีเรื่องชาดกจำนวนมากมายที่ควรนำมาเผยแผ่^{๑๐}

- วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นเรื่องเก่าที่พัฒนามาจากหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓ แต่ในความเป็นจริง ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่ได้พัฒนาอะไรมากมาย ในการจัดหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชา

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๘ หน้า ๘๐ และ ข้อ ๑๐ หน้า ๘๑.

พระพุทธศาสนาได้กำหนดให้ผู้เรียนได้ศึกษาวันสำคัญ ๔ วัน นอกจากนี้ยังเรียนรู้วันพิเศษอีกคือวันธรรมสวนะ หรือวันพระ และวันเทศกาลอีกหลายวันคือ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันเทโวโรหณะ เป็นต้น การจัดสาระการเรียนรู้นั้นมีเนื้อหาสาระของวันที่ซ้ำซ้อน ผู้ที่เขียนหลักสูตรได้อธิบายเนื้อหาหวกวนกลับไปกลับมา เพราะเมื่อศึกษาเนื้อหาสาระการเรียนรู้จะพบว่า เนื้อหาสาระเหมือนกันในทุกระดับชั้น นั่นคือกล่าวถึงประวัติความสำคัญและการปฏิบัติตน ทุกระดับชั้นสอนเพียง ๒ เนื้อหาเท่านั้น จึงทำให้ผู้เรียนต้องเรียนรู้เรื่องเดิมทุกปี ผู้เรียนสามารถตอบได้และรู้ว่าครูสอนจะสอนเรื่องอะไร เพราะคงไม่นอกเหนือไปจากประวัติความสำคัญ และจะปฏิบัติตนอย่างไร การที่นักเรียนสามารถบอกเนื้อหาและการปฏิบัติได้ไม่ใช่เป็นการบ่งบอกว่านักเรียนเก่ง แต่กลับเป็นการแสดงให้เห็นว่า เกิดความซ้ำซากในเนื้อหา จนบางที่ผู้เรียนสามารถรู้และคาดเดาได้โดยไม่ต้องสอน แม้ว่าวันทั้ง ๔ นั้นจะเป็นวันที่สำคัญและเป็นวันพิเศษอย่างไร แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องเรียนแบบซ้ำๆ ซากๆ ทำเสมือนว่าวิชาพระพุทธศาสนาไม่มีเนื้อหาสาระที่จะสอนเพิ่มเติมอีก^{๑๖}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวชี้แจงไว้ว่า การกำหนดให้เรียนวันสำคัญและเทศกาลสำคัญซ้ำกันทุกชั้นเรียน อาจทำให้เด็กรู้สึกเบื่อในห้องเรียนอย่างเดียว ทางออกที่ดีคือพาเด็กไปวัดในวันสำคัญและเทศกาลสำคัญ และให้เด็กไปพบและฟังธรรมจากพระภิกษุ...^{๑๗}

การเสนอแนะแนวทางอย่างนี้ นับว่าเป็นแนวคิดที่ดี แต่ในทางปฏิบัติจริงเป็นสิ่งที่ยากกับการจะให้ครูพานักเรียนไปวัดในวันสำคัญและเทศกาลสำคัญด้วยเหตุผล ดังนี้

๑) โรงเรียนหยุดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การไปวัดในวันก่อนหรือหลังก็ไม่มีกิจกรรมที่เป็นเหตุการณ์จริง แม้ในกรุงเทพมหานครจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมวันสำคัญต่างๆ ณ ท้องสนามหลวง แต่สถาบันที่อยู่ไกลหรือต่างจังหวัดก็ไม่สามารถร่วมกิจกรรมได้ โรงเรียนต่างๆ อาจคิดว่า การนำนักเรียนออกมาภายนอกโรงเรียนต้องมีกระบวนการและขั้นตอนของสถาบันต่างๆ ที่ยุ่งยาก เช่น ต้องขออนุญาตผู้ปกครอง เป็นต้น

๒) การนำนักเรียนออกนอกสถานที่ต้องใช้งบประมาณจำนวนมากพอสมควร และสถาบันต่างๆ อาจจะไม่ค่อยคุ้ม และการนำนักเรียนออกนอกสถานที่เป็นการเสียเวลาหรือเสียคาบเวลาในการสอนของวิชาอื่นๆ ที่เป็นวิชาหลัก หรือวิชาพื้นฐาน การไปร่วมกิจกรรมที่วัดไม่ใช่ทางออกที่ดีที่สุด เพราะในแต่ละวัดมี

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๑๐ หน้า ๘๑.

^{๑๗} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่* , หน้า ๑๗-๑๘.

ความหลากหลายในการปฏิบัติ บางวัดมีสถานที่จำกัด ไม่เพียงพอเหมาะกับการทำกิจกรรม บางวัดขาดบุคลากรในการดำเนินการ และถ้ามีบุคลากรก็ไม่สามารถรู้และเข้าใจในสิ่งที่เด็กเยาวชนต้องการได้ เพราะการจะให้พระสงฆ์เทศน์หรือแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับวันสำคัญต่างๆ เนื้อหาสาระก็ไม่ต่างจากที่ผู้เรียนเรียนมาแล้ว จะถือว่าเป็นวิธีการแก้ไขได้อย่างไร กลับเพิ่มความเบื่อหน่ายให้มากยิ่งขึ้น ด้วยข้ออ้างดังกล่าวทำให้ประเมินได้ว่า โรงเรียนหรือสถาบันที่อยู่ในวัดหรืออยู่ใกล้วัดเท่านั้น ที่จะสามารถกระทำการตามการแนะนำได้หรือถ้าได้ก็ไม่ได้เต็มที่ การจัดสาระการเรียนรู้ในส่วนวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจึงควรปรับปรุงแก้ไขอย่างยิ่ง

๒) เรื่องพระธรรม สามารถคิดเป็นร้อยละได้ ๔๑.๒๕ % แบ่งเนื้อหาการเรียนการสอนออกเป็น ๔ หัวข้อคือ

- หลักธรรม เรื่องนี้ถือว่าเป็นเนื้อหาสาระสำคัญในหลักสูตร และกำหนดให้เรียนรู้มากกว่าเนื้อหาสาระอื่นๆ ซึ่งพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า โดยสรุป นักเรียนระดับประถมศึกษา เรียนเรื่องพระรัตนตรัย และ โอวาท ๓ นักเรียนระดับมัธยมศึกษาเรียนเรื่อง พระรัตนตรัยและอริยสัจ ๔^{๐๙} การจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในระดับประถมศึกษา ถือว่าเป็นเรื่องใหม่ เพราะผู้จัดหลักสูตรไม่มีประสบการณ์หรือกรณีเปรียบเทียบมาก่อน แต่การจัดการเรียนการสอนในระดับมัศึกษามีมาก่อนแล้ว จึงน่าจะมีพัฒนาการที่ดี การจับเอาโอวาท ๓ ของพระพุทธเจ้ามาสอนในระดับมัธยมศึกษายังประสบปัญหาเกี่ยวกับความซ้ำซ้อนของเนื้อหาสาระ ปัญหาของการศึกษาของคนไทยอย่างหนึ่ง คือการเน้นเรื่องการท่องจำ ผู้วิจัยเชื่อว่า นักเรียนในระดับประถมศึกษาสามารถท่องโอวาทของพระพุทธเจ้าได้ นั่นคือ การไม่ทำชั่ว ประพฤติดี ทำใจให้บริสุทธิ์ เด็กสามารถท่องจำได้แต่ไม่สามารถเข้าใจได้

จากการศึกษาสาระการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถม จะพบว่าเนื้อหาธรรมอยู่ไม่กี่เรื่อง เช่น โอวาท ๓ เบญจศีล เบญจธรรม กัตถุญญกตเวที เป็นต้น และเนื้อหาซ้ำซ้อนวนเวียนอยู่เช่นนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องสอนในลักษณะนี้ เพราะต้องสอนตามหลักสูตร ผู้เรียนจึงสามารถท่องได้เป็นนกแก้วนกขุนทอง ส่วนการเรียนการสอนในระดับมัศึกษานั้น ใช้หลักการเรียนรู้การสอนแบบอริยสัจ ๔ มาจับเป็นกรอบใหญ่ เพราะผู้จัดทำหลักสูตรได้จัดกรอบเปรียบเทียบกับแนวการอธิบายธรรมในหนังสือพุทธธรรม^{๐๑๐} ซึ่งเขียนโดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) การสร้างกรอบแนวการสอนแบบอริยสัจ ๔ นั้น เป็นผลดีและง่ายต่อผู้สอนเพราะเป็นรูปแบบที่ชัดเจน แต่ปัญหาสำคัญคือ หลักธรรมที่นำมาสอนนั้นจำเป็นต่อชีวิต และเหมาะสมกับเด็กในช่วง

^{๐๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

^{๐๑๐} หนังสือพุทธธรรมเรียบเรียงโดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยกย่องว่าดีที่สุดเล่มหนึ่งในยุคนี้ และถูกอ้างมากที่สุดในงานวิจัยต่างๆ

วัยนั้นๆ หรือไม่เพียงใด เมื่อพิจารณาถึงหลักสูตรที่ยกมาสอน จึงพบว่าบางหัวข้อธรรมไม่จำเป็นและยาก ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย เช่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ เรื่อง สังคหวัตถุ ๔ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ เรื่อง ขันธ์ ๕ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เรื่อง สติปัฏฐาน ๔ เป็นต้น ที่ยกมาล้วนเป็นเรื่องที่ยาก และไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนรู้ เป็นเนื้อหาสาระที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย ที่ยกมาเป็นเพียงตัวอย่างจำนวนน้อย แต่ที่เป็นปัญหานั้นมีจำนวนมาก เพราะเมื่อพิจารณาเฉพาะที่ยกมานั้น จะพบว่าเนื้อหาเหล่านี้แม้แต่ผู้เรียนระดับอุดมศึกษาก็เข้าใจได้ยาก^{๐๐}

- พระไตรปิฎก เรื่องนี้มีความซ้ำซ้อนสอนในเรื่องโครงสร้างของพระไตรปิฎกที่มีอยู่ทุกระดับชั้นเพราะในเนื้อหากล่าวถึงประวัติและโครงสร้างคัมภีร์ต่างๆ บางครั้งการรู้จำนวนตัวเลขไม่ใช่เรื่องบ่งบอกว่าเข้าใจในเนื้อหาเรื่องนั้น การศึกษาพระไตรปิฎกไม่ใช่การศึกษาชื่อคัมภีร์หรือโครงสร้างคัมภีร์ สิ่งสำคัญที่สุดในการศึกษาเรื่องพระไตรปิฎกคือการเข้าใจเนื้อหาสาระของพระไตรปิฎก บางเรื่องยากจนเกินไปไม่เหมาะสมกับช่วงวัย

- ศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรกำหนดให้เรียนรู้ศัพท์บางคำที่เห็นว่าน่าจะมีปัญหาต่อความเข้าใจ แต่ดูเหมือนว่าภาษาสังคมกับภาษาธรรมจะพูดคนละความหมายกัน การเรียนรู้เรื่องนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจภาษาธรรมหรือภาษาวัดกับภาษาสังคม การเรียนรู้เรื่องนี้จึงมีความสำคัญ^{๐๐}

- พุทธศาสนสุภาษิต อันที่จริงพุทธศาสนสุภาษิตคือหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการอธิบายพุทธศาสนสุภาษิตด้วยการขยายเป็นหัวข้อธรรมต่างๆ จากพระไตรปิฎก

สิ่งที่พึงตั้งข้อสังเกตคือ หัวข้อเรื่องภาษาบาลีนั้น ไม่มีเนื้อหาในหลักสูตร ผู้จัดหลักสูตรได้ตัดออกไปโดยไม่ได้ชี้แจงว่าเหตุใดจึงตัดออกไป ทั้งๆ ที่มีความจำเป็นที่ผู้เรียนต้องเรียน เพื่อการอ่านคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา พุทธศาสนสุภาษิตและการเข้าใจเนื้อหา สิ่งดีๆ เช่นนี้กลับไม่มีในหลักสูตร จึงมีผลต่อการเรียนการสอนในหัวข้อที่ว่าด้วยเรื่องศัพท์ทางพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนสุภาษิตอย่างแน่นอน

- การบริหารจัดการและการเจริญปัญญา อันที่จริงเรื่องนี้ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาแต่แผนการจัดการเรียนรู้กับจัดให้มีเวลาเพียง ๘ คาบ/ชั่วโมงต่อปีการศึกษาเท่านั้น

การจัดกรอบการเรียนรู้ในส่วนพระธรรมนั้น ได้นำหลักการและรูปแบบจากหนังสือพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) มาจัดเป็นกรอบใหญ่ ผู้วิจัยเห็นว่า กรอบดังกล่าวนี้ยากเกินกว่าผู้เรียนใน

^{๐๐} ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบได้จาก พระมหาพิทักษ์ ลีนาลาด , ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนข้อ ๘ หน้า ๘๐.

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๘ หน้า ๘๐.

ระดับประถมและมัธยมจะศึกษาและเรียนรู้ได้ ต้องยอมรับในเบื้องต้นว่า หนังสือพุทธธรรมเป็นหนังสือชั้น
 อรรถกถาที่ดีมาก และในวรรณกรรมนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ยกธรรมในพระไตรปิฎกมา
 อธิบาย ซึ่งเป็นธรรมขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูง ที่สามารถอธิบายให้บุคคลที่ศึกษาพระพุทธศาสนาเข้าใจได้ แต่
 ถ้าเป็นเด็กเยาวชนคงจะเข้าใจยาก หมายความว่าต้องใช้ความพยายามในการศึกษาและวิเคราะห์ และเนื้อหา
 ในหนังสือพุทธธรรมเป็นการอธิบายธรรมแบบต่อเนื่องเป็นหัวข้อๆ ไป ไม่ใช่การยกธรรมมาศึกษาเฉพาะ
 เหมือนที่ปรากฏในหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา แม้ผู้จัดหลักสูตรจะกล่าวว่าผู้สอนสามารถเลือกธรรมที่
 เหมาะสมมาอธิบายเพิ่มเติมได้ แต่ในหลักสูตรก็ยังขาดมาตรฐานว่า อะไรว่ายาก อะไรว่ายาง่ายและอะไร
 ควรเพิ่มเติม การยกหน้าที่นี้ให้ครูผู้สอนจึงเป็นการยากที่จะกำหนดมาตรฐานได้ชัดเจน เพราะถ้าผู้สอนมี
 ความรู้มากอาจจะสอนในลักษณะที่ยาก และถ้าผู้สอนไม่ชำนาญก็อาจจะไม่สอนเนื้อหาที่กำหนดเลย จึงเห็นว่า
 เป็นช่องว่างที่ต้องได้รับการแก้ไข

๓) พระสงฆ์ สามารถคิดเป็นร้อยละได้ ๓๓% แบ่งเนื้อหาสาระออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ

- พุทธสาวก-พุทธสาวิกา
- ชาวพุทธตัวอย่าง
- หน้าที่ชาวพุทธและมารยาทชาวพุทธ
- ศาสนพิธี

ในหัวข้อที่ ๑) และ ๒) นั้น คู่มือเรียนจะไม่มีปัญหา แต่หัวข้อที่ ๓) และ ๔) นั้นค่อนข้างมีปัญหาเพราะเมื่อ
 พิจารณาแล้วก็ไม่แตกต่างจากเรื่องอื่น นั่นคือเรื่องความเข้าใจของเนื้อหาสาระ ในการศึกษาแก่นธรรมของ
 พระสงฆ์ และธรรมศึกษาของบุคคลทั่วไป วิชาศาสนพิธีเป็นวิชาหนึ่งที่ผู้ศึกษาต้องเรียนและสอบ การศึกษา
 ในทั้ง ๓ ระดับ คือ นักระชั้นตรี โท และเอก วิชาศาสนพิธีมีเนื้อหาสาระแตกต่างกันไป คนที่จบนักระชั้น
 ตรี พอขึ้นเรียนนักระชั้นโท ก็จะได้เรียนศาสนพิธีแบบใหม่ แต่ในหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชา
 พระพุทธศาสนากลับมีเนื้อหาที่ซ้ำซ้อนวนเวียนเรียนแต่เรื่องเดิมๆ การเลือกนำเอาหลักสูตรศาสนพิธีของ
 หลักสูตรการศึกษาคณะสงฆ์มาสอนน่าจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในส่วนหน้าที่ชาวพุทธและมารยาทชาวพุทธก็
 สอนอยู่แค่เพียงการกราบ การไหว้ การประนมมือ การประพาดดินต่อพระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งในความเป็นจริง
 วิชาสังคมศึกษาหรือวิชาภาษาไทยก็น่าจะสอนเรื่องนี้อยู่เหมือนกัน^{๐๐}

ข้อสังเกตบางประการที่ผู้วิจัยเห็นว่า ควรที่จะอภิปรายทางออกและสมมติฐานในการเรียนการสอนวิชา
 พระพุทธศาสนา คือ เนื้อหาในส่วนพระพุทธรูป ที่เป็นเรื่องชาดกนับเป็นส่วนที่น่าสนใจและมักจะได้รับความ

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๑๐ หน้า ๘๑.

สนใจจากนักเรียนมาก เพราะนักเรียนส่วนใหญ่ชอบสิ่งแปลกใหม่ และในพระไตรปิฎกมีเรื่องแบบนี้จำนวนมาก การนำเอาจุดนี้มาสอนและอธิบายธรรมประกอบน่าจะเป็นวิธีที่ดีในระดับหนึ่ง และจะได้รับความสนใจมาก^{๐๐}

เนื้อหาในส่วนพระธรรม เป็นเนื้อหาที่มีจำนวนค่อนข้างมาก แต่เป็นเนื้อหาที่น่าเบื่อที่สุด ทำให้ผู้เรียนไม่สนใจและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวิชาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่า บุคคลที่จะศึกษาเนื้อหาธรรมให้เข้าใจได้อย่างแท้จริงต้องมีพื้นฐานความเป็นขั้นตอนหรือมีความรู้บ้างมาก่อน หรือสนใจอย่างแท้จริง เช่น ในการเรียนนักธรรมและบาลีของภิกษุสามเณร เป็นการเรียนอย่างมีขั้นตอน โดยเรื่องตั้งแต่ชั้นตรี โท และเอก ไม่ใช่การเรียนแบบก้าวกระโดด เหมือนการตามหลักสูตรที่กำหนดในโรงเรียน การแยกอธิบายหัวข้อธรรมต่างๆ จึงไม่ใช่การเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ^{๐๙} เนื้อหาในส่วนพระสงฆ์ ในเรื่องมารยาทชาวพุทธและศาสนพิธี ควรจะให้มีการปฏิบัติอย่างแท้จริง มิใช่เรียนเฉพาะเนื้อหาเพียงอย่างเดียว^{๐๑}

๘. ข้อเสนอแนะของเนื้อหาสาระ

๘.๑ เนื้อหาบางส่วนในบางหัวข้อของหลักสูตรมีความซ้ำซ้อนมากเกินไป แม้ผู้จัดหลักสูตรจะกล่าวว่า เหตุที่มีความซ้ำซ้อนในบางเรื่องก็เพื่อให้นักเรียนได้รอบความคิดหลัก และเพื่อปลูกฝังลักษณะนิสัย^{๐๒} คำว่า “รอบความคิดหลัก” และ คำว่า “ปลูกฝังลักษณะนิสัย” นี้จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ตรงกัน การสร้างกรอบความคิดหลักจึงไม่ใช่การสอนให้นักเรียนจำในสิ่งที่ซ้ำๆ บ่อยๆ การสร้างกรอบความคิดหลักน่าจะเป็นการที่ให้ผู้รู้และเข้าใจในเนื้อหาสาระนั้น มิใช่การสอนซ้ำๆ จนน่าเบื่อ เพราะถ้าสอนเข้าใจเนื้อหาแล้วก็ไม่จำเป็นต้องสอนซ้ำเนื้อหาเดิมอีก ตัวอย่างเช่น การสร้างกรอบทางการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้สร้างกรอบความคิดหลักนั่นคือ การศึกษาเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ ในทุกๆ ที่ พระพุทธองค์ทรงสรุปพระธรรมเทศนาลงที่ทุกข์และการดับทุกข์ จะสังเกตได้ว่าพระธรรมเทศนาเรื่องอนุพุทธิกถาและอริยสัจ ๔ เป็นเทศนาที่พระองค์แสดงบ่อยที่สุด แต่พระพุทธองค์ก็มีความหลากหลายในเนื้อหาสาระและวิธีการสอน แม้พระองค์จะตรัสว่า เราสอนเรื่องทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้นก็ตาม

การแสดงธรรมของพระพุทธองค์เป็นสิ่งที่ไม่น่าเบื่อสำหรับผู้ฟัง แม้ว่าพระองค์จะทรงแสดงเนื้อหาที่ซ้ำหรือซ้ำบ่อยๆ ก็ไม่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบื่อหน่าย เราไม่สามารถเปรียบพระอัจฉริยภาพของพระพุทธองค์กับครู

^{๐๐} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๑๐ หน้า ๘๑.

^{๐๙} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๘ หน้า ๘๐ และ ๑๐ หน้า ๘๑.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๑๐ หน้า ๘๑.

^{๐๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า ๑๘.

สอนวิชาพระพุทธศาสนาได้ เพราะพระองค์ทรงมีพระอัจฉริยภาพ มีปาฏิหาริย์ที่เรียกว่าอนุศาสนีปาฏิหาริย์ ที่ไม่มีใครเปรียบเทียบได้ มีพระเถระท่านหนึ่งชื่ออุปัฏฐกเถระ ท่านบวชในสำนักของพระพี่ชายชื่อนาม ปันถกะ พระพี่ชายของท่านสอนท่านด้วยกลวิธีต่างๆ นานา เพื่อให้ท่านท่องให้สาธยายมนต์แต่พระน้องชาย ก็ไม่สามารถเข้าใจและรู้แจ้งอย่างที่ท่านรู้หรืออย่างที่ท่านอยากจะทำให้เป็นไป ท้ายสุดพระน้องชายก็เกิด ความเบื่อหน่ายอยากจะได้ลาสิกขา ในขณะที่ท่านมีญาณแก่กล้า พระพุทธองค์จึงเสด็จมาโปรดและกำหนด เทศนาที่เหมาะสม จนท่านเข้าใจและถึงที่สุดพระพุทธศาสนาคือบรรลुพระอรหันต์ การกล่าวว่า การสอน ชั่วๆ เป็นการปลุกลักษณะนิสัยนั้น คำกล่าวนี้มีปัญหาและต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เพราะความ ชั่วซ้อนของเนื้อหาได้ปลุกลักษณะนิสัยให้ย่ำอยู่กับที่ไม่พัฒนาไปสู่สิ่งที่ดี การปลุกลักษณะนิสัยคือการสอน ให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจ สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติได้จริงในชีวิต การทำสิ่งใดที่ชั่วๆ สำหรับเด็กอาจจะ เป็นการปลุกนิสัยตามประสาเด็กให้เด็กจำ ยกตัวอย่างคนโบราณที่มักจะให้สอนหรือบอกบุตรหลานยกมือ ไหว้พระสงฆ์ทุกครั้งที่พบเห็น หรือการบอกว่า อย่างนี้ดีเป็นบุญ อย่างนี้ไม่ดีเป็นบาป โดยเนื้อหาเด็กยังไม่ เข้าใจ แต่เด็กก็ทำตามเพราะนั่นคือการปลุกอุปนิสัยที่ดีแก่เด็ก แต่เป็นความเบื่อหน่ายสำหรับเด็กที่โตแล้ว เพราะคงไม่มีคนที่ชอบย่ำซ้ำซาก สำหรับเด็กเล็กการสอนเนื้อหาที่ซ้ำซ้อนคงได้ประโยชน์เพียงให้จำ จึงมีผู้ กล่าวไว้ว่า “ความซ้ำซากเป็นรากฐานของความทรงจำ ” การปลุกลักษณะนิสัยจึงไม่ใช่การสอนเนื้อหาสาระ ซ้ำซาก แต่คือการทำให้เห็นและสามารถทำได้จริงในชีวิตอย่างมีระบบและมีเหตุผล พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวเรื่องนี้ไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบพระองค์เหมือนช่างปั้นหม้อ ที่เวลาปั้นหม้อจะ ดบแล้วดบอีก ปั้นแล้วปั้นอีกจนกว่าจะเป็นที่น่าพอใจ^{๑๖} คำกล่าวนี้อาจจะถูกต้องในระดับหนึ่ง แต่ไม่ถูกต้อง ทั้งหมด เพราะสามารถนำมาเปรียบเทียบเพื่อเป็นแนวทางได้ แต่ครูสอนจะประพฤติปฏิบัติเหมือน พระพุทธเจ้าไม่ได้ เพราะเพียงแค่พุทธวิสัยและญาณวิสัยของครูก็ไม่มีเหมือนพระพุทธเจ้า การที่ผู้สอนจะ สอนนักเรียนเหมือนกับการปั้นหม้อคงทำไม่ได้ทั้งหมด เพราะวิธีการของพระพุทธเจ้ากับครูนั้นแตกต่างกัน โดยสิ้นเชิง คนที่บวชในพระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลส่วนมากมีศรัทธา เต็มใจที่จะบวช เต็มใจที่จะฟัง พระพุทธองค์เพื่อต้องการบรรลุธรรมอย่างแท้จริง และคนที่ฟังธรรมของพระพุทธองค์ล้วนแต่มีปัญหาหรือ เป็นปัญญชนแทบทั้งนั้น อีกทั้งพระพุทธองค์ทรงทราบอุปนิสัยของผู้ฟังธรรมคนนั้น และผู้รับฟังการสนทนาก็ มีญาณวิสัยที่เหมาะสม และผู้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่มีใจปรารถนายินดีที่จะรับการถ่ายทอด ซึ่ง พระพุทธองค์เองทรงมีเทคนิคในการสอนจนได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครู วิธีการเหล่านั้นเป็น ความสามารถเฉพาะพระองค์ และไม่ปรากฏว่ามีใครที่ทำได้เหมือนพระพุทธเจ้า

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

ที่กล่าวมาเช่นนี้ แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของการสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีตัวแปรหลายอย่าง และสิ่งหนึ่งที่ต้องกล่าวถึง นั่นคือลักษณะของผู้รับการถ่ายทอดความรู้หรือผู้เรียน พระพุทธองค์ทรงพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งหมดนั้น พระองค์จึงสามารถที่จะครองใจและสั่งสอนผู้ที่มารับฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ผู้เรียนนั้นต้องมีความเชื่อความเลื่อมใสเสียก่อนจึงจะสามารถเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาได้ ส่วนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามีความแตกต่างจากการสอนในครั้งพุทธกาล ผู้เรียนทั้งหมดมิได้มีศรัทธาหรือต้องการจะบรรลุธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง บางครั้งการป้อนการทบทวนแบบผู้ไม่ชำนาญก็ทำให้หม้อแตกได้ องค์ประกอบของการป้อนหม้อมีหลายอย่าง อาทิเช่น น้ำหนักของมือ ดินเหนียว การใช้น้ำหล่อลื่น เป็นต้น การสอนคนยากว่าการป้อนหม้อหลายร้อยเท่า เพราะประกอบด้วยองค์ประกอบมากมาย ผู้เรียนในห้อง ๔๐ คน มีความแตกต่างกันอย่างมาก การแบ่งนักเรียนออกเป็นบัว ๔ เหล่า แล้วจัดการเรียนการสอนจึงทำได้ยาก เพราะมีข้อจำกัดมากมาย เช่น เรื่องเวลา เนื้อหา เป็นต้น การสอนเนื้อหาสาระที่ซ้ำซากอาจไม่ใช่ว่าการปลูกนิสัย กลับจะเป็นการทำลายอุปนิสัยและทำให้ระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาไม่น่าสนใจ^{๐๓}

ดร.โกวิท วรพิพัฒน์ กล่าวไว้ว่า จริยธรรมเป็นเรื่องของ *Informal* ในห้องเรียนสอนเกี่ยวกับความรู้ จริยธรรม แต่เวลาที่เด็กเรียนจริยธรรม เด็กเรียนจากสิ่งที่เราเรียกว่า *Hidden Curriculum* เป็นหลักสูตรแฝง เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมเด็กจะเรียนจริยธรรมจากสิ่งที่ผู้ใหญ่ทำไม่ใช่จากสิ่งที่ผู้ใหญ่พร่ำสอน^{๐๔} ดังนั้น การปลูกฝังคุณลักษณะและอุปนิสัยจึงไม่ใช่การสอนย่ำๆ บ่อยๆ เพราะผู้เรียนจะกล่าวย้อนว่า “รู้อยู่แล้วไม่จำเป็นต้องสอนต้องเรียน”

๘.๒ เนื้อหาบางส่วนมีมากและยากเกินไป ไม่เหมาะสมสำหรับผู้ศึกษาในระดับชั้นต่างๆ แม้เมื่อดูจากผังมโนทัศน์จะเห็นว่า การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นไปในลักษณะที่เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกัน แต่ในทางปฏิบัติจริงกลับพบว่า เนื้อหาบางส่วนยากต่อการเข้าใจ โดยสามารถแบ่งความยากออกเป็น ๒ แบบ คือ

- ยากโดยเนื้อหาสาระการเรียนรู้ หมายความว่า เนื้อหาสาระของวิชาไม่เหมาะสมกับช่วงวัย ทำให้ผู้เรียนรู้สึกเบื่อและไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ จึงทำให้ไม่อยากจะเรียนวิชาพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเรียนรู้ระดับประถมศึกษา เนื้อหาสาระมีความยากค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดหัวข้อธรรมที่เป็นกรอบแนวคิด

^{๐๓} ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบได้จาก พระมหาพิทักษ์ ลิขิต , ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ข้อ ๑ หน้า ๗๗ และ ข้อ ๘ หน้า ๘๐.

^{๐๔} ณัฐพัฒน์ ลาภกุล , “หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ”, เอกสารในการสัมมนาเรื่อง “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ” เสนอที่คลองทราย รีสอร์ท เขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ๒๘ -๒๙ สิงหาคม ๒๕๔๗ (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

ในการเรียนรู้ หรือแม้แต่หัวข้อเรื่องพุทธศาสนสุภาษิต เช่น เนื้อหาสาระของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ นับว่าเป็นเด็กที่เล็กมาก ไม่มีพื้นฐานในการเรียนรู้ภาษาบาลี จึงไม่สามารถอ่านภาษาบาลีได้ แม้แต่ภาษาไทยเองนักเรียนก็เพิ่งหัดอ่านหัดเขียน การเรียนรู้ในระดับประถมศึกษา ไม่ควรต้องใส่เนื้อหาสาระจำนวนมาก เพราะศักยภาพของเด็กไม่สามารถเรียนรู้ได้ขนาดนั้น และยังมีอีกหลายหัวข้อ ที่ผู้วิจัยเห็นว่า ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย เช่น เรื่องพระไตรปิฎก ที่กำหนดให้เรียนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา หรือแม้แต่การอธิบายลักษณะของพระไตรปิฎก เพราะเพียงแค่การอ่าน การเขียนตัวอักษรในภาษาไทย นักเรียนก็ไม่สามารถทำได้ดี จึงไม่ต้องกล่าวถึงการเรียนรู้เนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา ปัญหานี้จะพบมากยิ่งขึ้นในผู้เรียนที่เรียนรู้อยู่ในต่างจังหวัด เพราะสังคมไทยมีความเลื่อมล้ำกันในการศึกษาอยู่แล้ว

- ยกโดยการการใช้คำอธิบายหลักสูตร ในเรื่องนี้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความยากที่มากกว่าความยากในเรื่องเนื้อหาสาระ เพราะผู้ที่จัดหลักสูตรได้วางผังมโนทัศน์และสร้างกรอบแนวความคิดไว้ให้ก็จริง แต่ผู้ที่เขียนหรือตีความหลักสูตรได้ใช้คำอธิบายที่ยากต่อการเข้าใจ เช่น การอธิบายเรื่องปฏิรูปเทวสวะ ในสาระการเรียนรู้ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ได้อธิบายถึงสถานที่ที่เหมาะสมที่เรียกว่า สัปปาเย เป็นต้นว่า อาวาสสัปปาเย โคจรสัป- ปาเย ภัสสสัปปาเย ปุคคสัปปาเย เป็นต้น^{๐๐} การอธิบายเรื่องสัปปาเยนั้น เป็นการยากในการที่จะเข้าใจสำหรับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ จึงทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่า วิชาพระพุทธศาสนาเรียนยาก พุทธยาก เขียนยาก อ่านยาก และเข้าใจยาก เป็นลำดับ

ความยากที่ปรากฏนั้นส่วนมากเป็นการอธิบายในหัวข้อเรื่องพระธรรมเพราะส่วนเรื่องอื่นก็สามารถเข้าใจได้บ้าง ถ้าครูสอนอธิบายให้เข้าใจ นอกจากการอธิบายที่ยากตามที่กล่าวมา การใช้คำในหลักสูตรและการอธิบายของผู้เขียนหรือตีความหลักสูตรก็ยังใช้คำที่ยาก เช่น ในการเล่าอธิบายเรื่องพุทธประวัติในระดับประถมศึกษาปีที่ ๑ ปรากฏคำที่ยากอยู่หลายคำ เช่น ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ ธรรมจักรกัปปวัตตสูตร หรือคำที่อ่านยาก เช่น อัสสชิ กัณฐกะ หรือข้อความที่เข้าใจยาก เช่น “สอนให้ละเว้นการทำชั่ว ให้กระทำความดี และทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส” ความยากที่ก่อให้เกิดปัญหา คือ เด็กนักเรียนยอมไม่เข้าใจในประโยคที่ว่า “ทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส” เพราะภาษาของเด็กยังอยู่ในระดับภาษาพื้นฐาน เด็กยอมไม่เข้าใจภาษาทางศาสนา หรือในการอธิบายเรื่องพระอภิธรรมปิฎกในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ ที่อธิบายพระอภิธรรม^{๐๐} การเขียนอธิบายเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์เพราะด้วยศักยภาพเด็กมัธยมศึกษาปีที่ ๓ คงไม่สามารถเข้าใจได้ หรือแม้แต่

^{๐๐} จรัส พยัคฆราชศักดิ์, พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๐๐} ดูรายละเอียดได้ในเรื่องเดียวกัน หน้า ๑๑๗-๑๑๘

นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๖ ก็เข้าใจได้ยาก^{๐๐} จากงานวิจัยของ พรเลขา ตุลารักษ์ กล่าวว่า ในขณะที่เดียวกัน เนื้อหามากเกินไปจึงเป็นเรื่องยากที่จะสอนให้หลักสูตรที่กระทรวงกำหนดไว้ และเป็นเรื่องยากที่จะจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับเนื้อหาได้^{๐๐} ในหลักสูตร พ.ศ. ๒๕๔๔ นี้ จึงขาดมาตรฐานในการกำหนดเรื่อง หรือ หัวข้อที่นำมาเป็นกรอบในการจัดสาระการเรียนรู้ หรือแม้แต่ผู้เขียนคำอธิบายหรือตีความหัวข้อต่างๆ ก็ติดอยู่กับการอธิบายแบบภาษาพระภาษาวัด ไม่ใช่ภาษาที่เหมาะสมกับเยาวชน ทำให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาที่ยากและน่าเบื่อ ผู้เรียนจึงรู้สึกไม่สนุกกับการเรียนรู้ นอกจากหลักสูตรจะยากแล้ว หนังสือคู่มือและหนังสืออ่านนอกเวลา ที่ผู้จัดหลักสูตรได้แนะนำให้ผู้เรียนไปอ่านเพิ่มเติมก็มีเนื้อหาสาระที่ยากต่อการเข้าใจ หรือจะกล่าวไปแล้วก็เป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่หรือคนแก่ แม้ว่าทุกวันนี้ จะมีหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตีพิมพ์จำนวนมาก แต่ก็ไม่ใช่หนังสือที่เด็กและเยาวชนสนใจ

ในงานวิจัยของ ปราณี วิรุรวานิชย์ กล่าวว่า เอกสารประกอบการเรียน และตำราทางพระพุทธศาสนานั้นที่ดี มีเนื้อหาอ่านแล้วเข้าใจง่าย มีจำนวนน้อยเกินไป จึงเป็นเรื่องที่ยากต่อการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม^{๐๙} การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนานั้น แม้จะได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา แต่ภาพสะท้อนที่ปรากฏซึ่งนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญคือ ความยากของหลักสูตรก็ยังมิได้อยู่ และยังไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควรจะเป็น

๘.๓ การตั้งคำถามและคำศัพท์ยังไม่เหมาะสมและยากต่อการเข้าใจ ซึ่งในการจัดหลักสูตรนั้น การพิจารณาถึงเนื้อหาสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับช่วงวัย ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการจัดการศึกษา การจัดสาระการเรียนรู้ที่ไม่เหมาะสมก็เป็นปัญหาแก่ผู้เรียน ตัวอย่าง เช่น การสอนเรื่องคำศัพท์ในพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ ที่สอนเรื่อง อุเบกขา และอัญญาอุเบกขา หรือในชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ เรื่อง สันโดษ(ในสิ่งที่เสพเสวย) ไม่สันโดษ(ในกุศลธรรม) การจัดหัวข้อแบบนี้เป็นการจัดสาระการเรียนรู้ที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย และปรากฏว่ายังมีเนื้อหาอีกหลายตอนที่ไม่เหมาะสมกับช่วงวัย เช่น ในการอธิบายเรื่องพุทธประวัติของชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ได้แสดงศัพท์ที่ยากไว้หลายศัพท์ เช่น ฆาน การเพ่งพินิจด้วยจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่ มี ๒ ประเภทคือ รูปฌานและอรุณฌาน คำศัพท์และคำอธิบายนี้ไม่

^{๐๐} ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบได้จาก พระมหาพิทักษ์ ลิขิต , ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ข้อ ๘ หน้า ๘๐.

^{๐๐} พรเลขา ตุลารักษ์ , การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา , วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต, แผนกวิชามัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๓, หน้า ๑๒๔.

^{๐๙} ปราณี วิรุรวานิชย์ , การสอนศีลธรรมในโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง , วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต , แผนกวิชามัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๕, หน้า ๕๔.

เหมาะกับนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ อย่างแน่นอน และในชั้นเดียวกันยังปรากฏอีกหลายคำ เช่น วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เป็นต้น นอกจากนั้นคำถามต่างๆ ที่ปรากฏในท้ายบทบางครั้งก็ยากเกินไปสำหรับการเรียนรู้ เช่น ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ที่ถามว่า เพราะเหตุใดเจ้าชายสิทธัตถะจึงเสด็จออกบวช หรือ พระไตรปิฎกมีกี่หมวดอะไรบ้าง^{๐๐} เด็กนักเรียนในช่วงชั้นที่ ๑-๒ (ป.๑-ป.๖) ยังขาดทักษะในการจำ อธิบาย และวิเคราะห์วิจารณ์ การจัดสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมจึงเป็นวิธีการที่ดีที่สุด แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถทำให้ วิชาพระพุทธศาสนามีหลักสูตรที่ดีสมกับที่คาดหวังไว้

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับการจัดสาระการเรียนรู้ไว้ว่า การแบ่งคนออกเป็น ๔ เหล่า แล้วจัดกิจกรรมการสอนธรรมให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล นี่แหละคือการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในพระพุทธศาสนา^{๐๑} จากคำกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า การจัดหลักสูตรเนื้อหาสาระวิชาพระพุทธศาสนา ได้ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง และพยายามที่จะจัดหลักสูตรให้เหมาะสมกับช่วงวัย แต่ในการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน กลับไม่ได้จัดอย่างที่กล่าวไว้ ความบกพร่องในการจัดสาระการเรียนรู้ที่เป็นปัญหาที่สามารถมองเห็นได้ชัดประการสำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแบบเดียวกันในทุกระดับ คำว่า “แบบเดียวกัน” หมายความว่า การสอนในทุกระดับมีเนื้อหาซ้ำซ้อน ซ้ำซาก วนเวียน และสอนเรื่องเดิมๆ เป็นส่วนมาก ถึงแม้จากผังมโนทัศน์และกรอบแนวความคิดจะมุ่งให้การสอนพระพุทธศาสนาเป็นไปในลักษณะบูรณาการ และเชื่อมโยงกันในทุกหัวข้อ แต่ในการปฏิบัติจริงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะคำว่าเชื่อมโยงคือเนื้อหาสาระจะต้องเป็นขั้นตอนสอดคล้องเหมือนเช่น เทศนาชื่อนุพพิกลา^{๐๒} ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไปเป็นลำดับ เป็นหัวข้อที่เชื่อมโยงไม่วางน ไม่ซับซ้อนหรือเรื่องอริยสัจ ๔^{๐๓} ก็ทรงแสดงเป็นไปตามลำดับน่าสนใจ

^{๐๐} จรัส พยัคฆราชศักดิ์, พระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑, หน้า ๕๖-๕๗.

^{๐๑} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า ๒๐.

^{๐๒} คือเรื่องที่ถูกกล่าวถึงตามลำดับ ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลากิเลสของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ ได้แก่ ทานกถา สีลกถา สัตตกถา กามาทินวกถา และเนกขัมมมานิสังสกถา

^{๐๓} คือความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้ถึงกลายเป็นอริยะ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

๘.๔ เน้นทฤษฎีหรือเนื้อหา มากกว่าปฏิบัติ^{๐๐} ในหลักสูตรดังกล่าว จะพบว่ามี การเรียนรู้ในส่วนที่เป็นเนื้อหา มากกว่าการลงปฏิบัติจริง และเชื่อว่าเมื่อนักเรียนได้ศึกษาในระดับสูงขึ้นไปจะ ได้ลงปฏิบัติในชั้นเรียนอย่างจริงจัง แต่กลายเป็นว่า การปฏิบัติตามเนื้อหาที่เรียนนั้น เป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลจะพึงปฏิบัติได้ตามอัธยาศัย เนื้อหาสาระตามหลักสูตรจึงไม่ได้เอื้อต่อการเรียนรู้ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่ได้ปฏิเสธการศึกษาฝ่ายปริยัติ(เนื้อหาหรือทฤษฎี) และเมื่อศึกษาเข้าใจแล้วก็ต้องปฏิบัติ ไม่ใช่เรียนปริยัติอย่างหนักเพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเห็นว่า เกือบทุกหัวข้อที่ปรากฏในสาระการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องเรียนในแบบเรียนเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ควรเน้นมากที่สุดใน การศึกษาพระพุทธศาสนาคือการลงปฏิบัติจริง การจัดหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาสาระเฉพาะในห้องเรียนมากกว่าการปฏิบัติจริง จึงไม่ได้ก่อให้เกิดผลทางการศึกษา เพราะเป็นการยึดยึดข้อมูลให้ผู้เรียน สัดส่วนของหลักสูตรจึงไม่เหมาะสมกับการเรียนรู้ ปริยัติและปฏิบัติ น่าจะเป็นไปในลักษณะที่เท่ากัน หรือถ้าจะเน้นเนื้อหา ก็ควรเน้นเนื้อหาในรูปแบบใหม่ๆ ไม่ใช่ซ้ำซ้อน ซ้ำซาก ไม่มีวิธีการชวนให้เข้าใจ

ข้อสังเกตประการต่อมาคือ ในหัวข้อเรื่องการบริหารจัดการและการเจริญปัญญา กำหนดให้เรียนรู้เพียงแค่ประมาณ ๘ คาบ/ชั่วโมง ใน ๘๐ คาบ/ชั่วโมงต่อปี คิดเป็นร้อยละ ๑๐ % นับว่าเป็นเปอร์เซ็นต์ที่น้อยมากสำหรับการเรียนรู้ การปฏิบัติธรรมนั้นถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และแม้แต่การปฏิบัติตนตามหน้าที่ชาวพุทธและมารยาทชาวพุทธ เป็นสิ่งที่ไม่น้อยกว่ากัน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างคาบ /ชั่วโมงต่อชั่วโมงจะพบว่าการจัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ได้มุ่งเน้นให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาวิชา มากกว่าการนำไปปฏิบัติจริง นั่นคือเรียนปริยัติมากกว่าปฏิบัติ ดังนั้น การจัดสาระการเรียนรู้จึงไม่เป็นไปตามลักษณะของการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาคือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ แม้การจัดการเรียนรู้จะเป็นไปโดยการใช้หลักศีล สมาธิ และปัญญา แต่ไม่ควรห่างหลักปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับช่วงชั้นที่ ๑ -๒ (ป.๑-ป.๖) นั้น การอัดเนื้อหาสาระเข้าไปจำนวนมากเกินไป ก็ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด เพราะผู้เรียนมีภาวะและศักยภาพที่จำกัด การฝึกปฏิบัติจริงจึงเป็นสิ่งที่ควรจะทำมากกว่าการสอนด้วยเนื้อหา อาจมีผู้กล่าวว่า ผู้สอนมีอิสระในการเพิ่มเนื้อหา เพิ่มกิจกรรมได้อย่างเต็มที่ แต่ในความเป็นจริง ผู้สอนจะสามารถเพิ่มหรือลดเนื้อหาในบทเรียนแทบไม่ได้ เพราะข้อจำกัดหลายอย่าง เช่น เวลาในการสอน ความสามารถของผู้สอนที่

^{๐๐} คำว่า “ปฏิบัติ” สมควรจะได้รับการศึกษา เพราะในทางพระพุทธศาสนา คำว่าปฏิบัติ หมายถึง การประพฤติ การกระทำการบำรุง และการเลี้ยงดู คำว่า “ปฏิบัติ” นี้ ปรากฏอยู่ในคำสอนและมักมีการอ้างบ่อยครั้ง เช่น ๑) ปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการประพฤติตามธรรม คำสอนของท่าน หรือบูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติ กระทำสิ่งที่ดีงาม ๒) ปฏิบัติสัทธรรม คือ สัทธรรมคือสิ่งที่พึงปฏิบัติ พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้ เป็นต้นว่า หลักศีล สมาธิ ปัญญา หรือทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น กล่าวโดยสรุป คำว่า “ปฏิบัติ” จึงหมายถึง การประพฤติหรือการกระทำในทางที่ดีนั่นเอง

ไม่เท่ากัน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความไม่เป็นเอกภาพในการปฏิบัติ ฉะนั้น จึงควรกำหนดหลักสูตรให้เหมาะสมเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เหมือนกัน ไม่ใช่โยนภาระหน้าที่ให้ผู้สอนหรือทำกิจกรรมต่างๆ ตามอัธยาศัยของผู้สอน เพราะแม้แต่ครูผู้สอนเองก็ขาดมาตรฐานในการจัดการเรียนการสอนอยู่แล้ว

ในระดับมัธยมศึกษา นั้น ควรเน้นเรื่องการศึกษา วิจัย วิเคราะห์ และการบริหารจัดการและการเจริญปัญญา เพราะเนื้อหาที่นักเรียนเรียนมานั้น ก็คือเนื้อหาที่เคยเรียนมาแล้ว การเพิ่มจำนวนเวลาเรียนในส่วนภาคการปฏิบัติจึงน่าจะได้ผลดีมากกว่่า เช่นเดียวกันกับการเรียนวิทยาศาสตร์ ถ้ามีแต่ให้นักเรียนเรียนรู้แต่เฉพาะในบทเรียนหรือทฤษฎีต่างๆ นักเรียนย่อมไม่รู้เรื่องจริงๆ แต่การให้นักเรียนได้เข้าห้องทดลองบ่อยๆ ย่อมจะได้อะไรที่แปลกใหม่และชวนให้สนใจ การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงควรเน้นหนักไปที่การฝึกปฏิบัติมากกว่าการเรียนทฤษฎี การจัดการ/ชั่วโมงจึงควรทำให้เหมาะสมและสมดุลกัน ส่วนการกล่าวว่า การปฏิบัติจริงเป็นเรื่องเฉพาะตน เป็นคำกล่าวที่ไม่ถูกต้อง เพราะการจัดหลักสูตรต้องเป็นไปในลักษณะเกื้อหนุนต่อการดำเนินชีวิตจริงของผู้เรียนรู้ และสามารถประเมินผลได้ จึงนับได้ว่าเกิดสัมฤทธิ์ผลทางการศึกษา

ในงานวิจัยของ พรเลขา ตูลารักษ์^{๑๑} ชี้แจงว่า ที่เห็นว่าหลักสูตรของกระทรวงกำหนดเวลาสำหรับเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเอาไว้สั้นเกินไป ทำให้ผู้สอนต้องเน้นหนักเนื้อหาทางด้านปฏิบัติ ซึ่งไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้วิชานี้^{๑๒} งานวิจัยที่กล่าวมานี้สามารถสนับสนุนได้ว่า การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาได้มีข้อบกพร่องดังกล่าวจริงๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดสาระการเรียนรู้ในระดับช่วงชั้นที่ ๑ (ป.๑-ป.๓) ถือว่าเป็นช่วงชั้นที่นักเรียนยังเด็กอยู่ ยังไม่ควรให้เลือกรายวิชาที่เข้มข้น ควรเรียนเฉพาะวิชาพื้นฐานก่อน^{๑๓}

ซึ่งในเรื่องนี้ วิทย์ วิศทเวทย์ ได้แสดงถึงเป้าหมายของการจัดศึกษาไว้ว่า สังคมต่างๆ จัดการศึกษาโดยมีจุดหมายใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการ สังคมแต่ละแห่งอาจจะเน้นจุดหมายเหล่านี้แตกต่างกันไป จุดหมาย ๓ ประการดังนี้ คือ

๑. เพื่อเตรียมคนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สมาชิกที่ดีของสังคมจะต้องมีความสามารถอย่างน้อยสองประการ คือ หนึ่งสามารถประกอบการทำงานบางอย่างเพื่อเลี้ยงชีพของตนได้ สองสามารถปฏิบัติตนให้เข้ากับสมาชิกอื่นๆ ของสังคมได้ในระดับหนึ่ง คือต้องรู้ระเบียบ แบบแผน และวิถีชีวิตที่สังคมยอมรับ สังคมทุก

^{๑๑} พรเลขา ตูลารักษ์, การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา, หน้า ๑๓๔.

^{๑๒} ถวัลย์ มาสจรัส, ปทานุกรมหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธารอักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๕.

สังคมตั้งแต่ยุคบุพกาลจนกระทั่งปัจจุบันได้จัดการสอนให้เยาวชนมีความสามารถ ๒ ประการนี้ โดยที่เนื้อหาสาระและวิธีการแตกต่างกันไป

๒. เพื่ออบรมบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามนัยแห่งลัทธิความเชื่อบางอย่างที่คนทั่วไปในสังคมนั้นยึดถือ สังคมบางสังคมเห็นว่าการมีความสามารถ ๒ อย่างดังกล่าวข้างต้นนั้น ยังไม่เป็นการเพียงพอเพราะเพียงแต่ทำให้คนเป็น “พลเมืองดี” เท่านั้น แต่ยังไม่ถึงกับเป็น “คนดี” คนเรามีชีวิต ๒ ด้าน คือ ด้านนอกกับด้านใน ด้านนอกนั้นเป็นการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น ส่วนด้านในเป็นการมีความสัมพันธ์กับแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ อันได้แก่ ประมวลธรรม การจัดการศึกษาเพื่ออบรมคนให้เป็นชาวพุทธที่ดี ชาวคริสต์ที่ดี หรือมุสลิมที่ดีเป็น ไปเพื่อความมุ่งหมายนี้

๓. เพื่อเป็นการประเทืองปัญญา สังคมบางแห่งเชื่อว่ามนุษย์ต่างจากสัตว์โลกอื่นตรงที่มีปัญญาที่จะแสวงหาและชื่นชมความจริงบางอย่างในตัวเอง เป็นความจริงที่มีได้มีประโยชน์ใช้สอย คือมิได้ช่วยให้ผู้รู้เป็นพลเมืองที่ดีขึ้น หรือคนดีขึ้น ความรู้เป็นจุดหมายสูงสุดในตัวเองมิใช่เป็นเครื่องมือที่จะพาไปสู่สิ่งใด □□

การจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนานั้น ในเบื้องต้นของการศึกษา เยาวชนควรจะเรียนพระพุทธศาสนาเพื่อเตรียมตนให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สมาชิกที่ดีของสังคมจะต้องมีความสามารถอย่างน้อยสองประการ คือ หนึ่งสามารถประกอบกรงานบางอย่างเพื่อเลี้ยงชีพของตนได้ สองสามารถปฏิบัติตนให้เข้ากับสมาชิกอื่นๆ ของสังคมได้ในระดับหนึ่ง ส่วนการจะเรียนให้ยิ่งๆ ขึ้นไป หรือการศึกษาเพื่อประเทืองปัญญานั้น เป็นการเรียนนอกระบบการศึกษา สิ่งที่ผู้จัดหลักสูตรและผู้สอนต้องทำคือ ทำเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้เหมาะสม ไม่ยากไม่ง่ายจนเกินไป เป็นระบบไม่ซ้ำซ้อนวนเวียนอยู่กับที่ เราใจ และควรมีอะไรที่สร้างสรรค์

๕. วิเคราะห์ครูสอนและวิธีการสอน

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่อไปนี้ จะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญ และมีวิธีสอนหรือเทคนิคที่เปลี่ยนไป ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตไว้ ดังนี้

๑. ครูสอนจะต้องสามารถสอนแบบบูรณาการได้

๒. ครูสอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในวิชาพระพุทธศาสนาและมีประสบการณ์อย่างแท้จริง

^{๐๐} วิทย์ วิศทเวทย์, “ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ แนวทางและปัญหา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๗), หน้า ๑๐-๑๑.

๓. ครูสอนจะต้องมีวิธีการสอนหรือเทคนิคในการสอนอย่างมาก

๔. ครูสอนต้องเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้เรียนได้ และเป็นทั้งพี่ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ในข้อที่ ๑ นั้น มีประเด็นที่ต้องพิจารณาคือ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้กำหนดให้ผู้สอนในทุกสาระการเรียนรู้ จะต้องสอนนักเรียนให้เป็นไปในลักษณะบูรณาการ^{๐๐} นั่นก็หมายความว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องสอนวิชาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการด้วยการสอนให้เชื่อมโยงทุกรายวิชาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยสามารถเชื่อมโยงกับเนื้อหาวิชาอื่นได้ และเน้นให้ผู้ศึกษาหรือผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการบูรณาการไว้ว่า บูรณาการสำคัญ ขึ้นตอนที่ขาดหายไป จริยศึกษาของรัฐใน ๒-๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีแนวโน้มที่จะหันเหไปในทิศทางของจริยธรรมสากล ประจวบกับในช่วงหลังนี้ แนวความคิดแบบบูรณาการได้เฟื่องฟูขึ้น ก็มีได้นำเอาแนวคิดเกี่ยวกับจริยธรรมสากลนั้น มาประสานเข้ากับแนวคิดแบบบูรณาการ โดยให้บูรณาการการสอนจริยธรรมเข้าไปในวิชาต่างๆ ทุกวิชา หรือให้ครูแต่ละคนสอนจริยธรรมบูรณาการเข้าไปในวิชาของตน สอดคล้องกับหลักอุดมคติที่ถือว่าครูทุกคนเป็นผู้สอนจริยธรรม การบูรณาการด้วยการสอนจริยธรรมเข้าไปในวิชาทุกวิชานั้น เป็นเพียงแง่หนึ่งด้านหนึ่งของบูรณาการ เป็นการบูรณาการในขอบเขตที่แคบเฉพาะส่วนหนึ่ง^{๐๑}

การสอนแบบบูรณาการจึงเป็นสิ่งที่ครูสอนจะต้องใช้เป็นวิธีการในการสอน จากคำกล่าวของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งให้เห็นว่า การบูรณาการทางจริยธรรมคือการบูรณาการให้เข้ากับชีวิตจริง และต้องเป็นไปตามสภาพสังคม และชุมชนที่แท้จริง

ในข้อที่ ๒), ๓) และ ๔) นั้น ในเรื่อง que ครูสอนจะต้องเก่งหรือมีความรู้ในวิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และในการจัดกรอบสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ มีข้อความหลายข้อความที่ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แสดงถึงความสามารถของครูไว้ว่า

^{๐๐} บูรณาการ หมายความว่า การที่ผู้สอนทำการสอนวิชาใดวิชาหนึ่งแล้วสามารถที่จะโยงเนื้อหาสาระไปเชื่อมโยงกับวิชาอื่นได้ พูดอีกแบบหนึ่งคือทุกเนื้อหาสาระการเรียนรู้ และทุกรายวิชาสามารถอธิบายให้สัมพันธ์กันได้ เพราะในการปฏิรูปการศึกษาไทยเชื่อว่า ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่ม สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ การพูดอย่างนี้เป็นการกล่าวถึงในลักษณะของรูปแบบการศึกษา หรือ โครงสร้างเรียนศึกษาของไทย

^{๐๑} คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔, หน้า ๕.

... การสอนเรื่องพระรัตนตรัยแม้จะซ้ำทุกชั้น แต่ครูสามารถเพิ่มเนื้อหาให้ละเอียดลึกซึ้งไปตามวุฒิภาวะ...^{๐๐}

...ครูควรพานักเรียนไปดูจิตรกรรมฝาผนังแล้วเล่าพุทธประวัติตามภาพนั้นๆ และอธิบายให้เด็กเข้าใจ...^{๐๑}

...ครูสามารถเลือกชาดกที่น่าสนใจให้นักเรียนเพิ่มเติมในชั้นเรียนหรือให้ค้นคว้านำมาวาดภาพประกอบหรือทำกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอื่นๆ ก็ได้ การจะกำหนดให้เด็กเรียนชาดกเรื่องใดก็ตามก็ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับธรรมในชั้นนั้นๆ...^{๐๒}

... หัวข้อหลักธรรมนี้จึงมีความยืดหยุ่นพอสมควร ครูสามารถกำหนดเนื้อหารายละเอียดเองภายในกรอบใหญ่ที่ตามแนวที่พระธรรมปิฎกได้แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้...^{๐๓}

...ครูสามารถสอนวิธีการบริหารจัดการและเจริญปัญญาตามแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักที่ตนเคยฝึกปฏิบัติมาแล้ว...^{๐๔}

...ที่ดีที่สุดคือครูต้องคิดแบบโยนิโสมนสิการทำให้ดูเป็นแบบอย่างแท้ที่จริงนั้น การจะสอนนักเรียนให้สนใจการบริหารจัดการและการเจริญปัญญา ครูจะต้องสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น...^{๐๕}

ตามที่ยกมาอ้างนี้ชี้ให้เห็นว่า ครูสอนตามมาตรฐานที่หลักสูตรกำหนด ต้องเป็นผู้ที่พร้อมด้วยความรู้กับการปฏิบัติตนที่ดีงาม หรือที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้และคุณธรรม) สิ่งที่ต้องคิดตามมา นั่นคือครูที่สามารถปฏิบัติได้ตามมาตรฐานนั้นมีจริงในสังคมหรือไม่ และครูสามารถทำได้ตามที่มาตรฐานที่หลักสูตรกำหนดหรือไม่ จึงเป็นการยากที่จะหาครูต้นแบบตามมาตรฐานดังกล่าว เพราะการสอนในห้องเรียนกับการแสดงธรรมบนศาลาวัดมีลักษณะที่ไม่เหมือนกัน การสอนในห้องเรียนมีองค์ประกอบที่ต่างกันอย่างมาก อย่างน้อยสภาพแวดล้อมและผู้ฟังก็ต่างกัน หรือแม้แต่วัตถุประสงค์การเรียนรู้ก็ต่างกัน จึงเป็นการยากที่จะสอนตามแบบครูต้นแบบที่วางไว้ในหลักสูตร ปัญหาของครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา คือไม่รู้จักวิธีสอนใหม่ๆ หรือมีการใช้วิธีการสอนแบบใหม่ๆ น้อยมาก การสอนของครูมีความหลากหลายในการปฏิบัติ ครูสามารถเพิ่มหรือลดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ได้ตามอัธยาศัย ภายใต

^{๐๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า ๑๔.

^{๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

โครงสร้างการเรียนรู้ที่หลักสูตรกำหนด หรือสอนไปตามที่หลักสูตรกำหนดก็ได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องเก่งและชำนาญเฉพาะด้านจริงๆ แต่ปัญหาที่ตามมา คือจะไปหาครูสอนอย่างนั้นได้อย่างไร อาจมีผู้กล่าวว่า วิธีแก้ไขคือให้พระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดเป็นผู้สอน แต่อาจมีคำถามต่อไปว่าพระสงฆ์เหล่านั้น มีความรู้ความสามารถที่จะสอนและประยุกต์เนื้อหาสาระให้กับผู้เรียนได้มากน้อยเพียงใด เพราะสถานะความเป็นพระสงฆ์ไม่ใช่ตัวกำหนดว่าจะสอนพระพุทธศาสนาได้ดี เพราะว่าการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จนเกิดความชำนาญแล้วสามารถนำมาสอนนั้น ไม่ได้เกิดกับพระสงฆ์ทุกรูป แต่เกิดกับพระสงฆ์บางรูปและมีจำนวนน้อยมาก จนไม่พอแก่ความต้องการ แม้แต่พระสงฆ์ที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่ง ก็ไม่ได้จบสาขาวิชาพุทธศาสนาทั้งหมด บางรูปมีสถานะเป็นพระสงฆ์แต่จบสาขาสังคมศาสตร์ จิตวิทยา ปรัชญา บริหารรัฐกิจ เป็นต้น ดังนั้น การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในส่วนครูสอนเองจึงมีเหตุปัจจัยประกอบหลายอย่างเช่นกัน ภาระอันหนักได้เกิดขึ้นกับครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความคาดหวังต่อการสอนที่ดีและมีคุณภาพจึงเกิดขึ้นภายใต้การปฏิรูปและการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงต้องเป็นผู้ที่เป็นเลิศด้านพระพุทธศาสนาจริงๆ จึงจะสามารถสอนตามที่วางมาตรฐานเอาไว้ได้

ธีรโชติ เกิดแก้ว กล่าวไว้ว่า ครูในทัศนะของพุทธศาสนาจึงไม่ใช่ทำหน้าที่เพียงถ่ายทอดข้อมูลให้แก่ผู้เรียน โดยเน้นการท่องจำเท่านั้น เพราะนั่นจะทำให้ครูลำบากน้อยกว่าคอมพิวเตอร์ที่ถูกบรรจุข้อมูลหรือเป็นแหล่งค้นคว้าข้อมูลที่ทันสมัยและรวดเร็ว แต่ครูจะต้องเป็นผู้นำทางด้านความคิด วิเคราะห์และประเมิน ในขณะเดียวกันก็สร้างผู้เรียนให้เป็นนักคิด วิเคราะห์และประเมินที่มีประสิทธิภาพด้วย^{๐๐} ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า คุณสมบัติของครูในหลักสูตรใหม่ต้องมีลักษณะ “รอบรู้วิชา สรรหาเทคนิค บุคลิกน่าสรรเสริญ การประเมินเป็นเยี่ยม”

๑๐. วิเคราะห์ผู้เรียน

ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการจัดการเรียนรู้มากที่สุด เพราะผู้เรียนจะพัฒนาไปสู่ความเจริญหรือการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ก็ด้วยการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ นั้น ผู้เรียนถือว่าเป็นบุคคลสำคัญในการเรียนรู้ เพราะในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๒๒ กำหนดว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า

^{๐๐} ธีรโชติ เกิดแก้ว, “การสอนแบบผู้เรียนคือศูนย์กลางในพระพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๕), หน้า ๕๔.

ผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ^{๐๐}

การจัดการการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ นั้น ก็ต้องมุ่งเน้นผู้เรียนผู้ศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ นั่นคือการทำให้ผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้^{๐๐} ให้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนให้มากที่สุด แต่ในแผนการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ นั้น ได้จัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้บ่อยมาก ยกตัวอย่างเช่น ในหัวข้อที่ว่าด้วยการสัมนาพระพุทธศาสนา ใช้เวลาในการเรียนรู้เพียงประมาณ ๕ คาบ/ชั่วโมง ส่วนเนื้อหาที่เหลือก็เน้นทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวชี้แจงเกี่ยวกับการทำให้ผู้เรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ไว้ว่า การแบ่งคนออกเป็นคอกบัว ๔ เหล่า^{๐๕} แล้วจัดกิจกรรมการสอนธรรมให้สอดคล้องกับความแตกต่างระหว่างบุคคล นี่แหละคือการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในพระพุทธศาสนา^{๐๐} การที่พระเทพโสภณกล่าวเช่นนี้ ท่านได้ใช้วิธีการสอนของพระพุทธเจ้ามาเปรียบเทียบ เพราะพระพุทธองค์นั้น เวลาที่พระองค์จะทรงสั่งสอนใคร พระองค์ทรงพิจารณาด้วยพระพุทธานุญาณเสียก่อนว่าคนนี้เหมาะสมกับธรรม

^{๐๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, หน้า ๑๒.

^{๐๐} การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากที่สุด ทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลแวดล้อม การฝึกทักษะกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการทำงานที่สำคัญ การสรุปความรู้ด้วยตนเอง และการได้นำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ

^{๐๕} คอกบัว ๔ เหล่า ได้แก่ บุคคล ๔ จำพวก หรือประเภทของบุคคล คือ อุคฆตติญญ ผู้ที่พอกหัวข้อก็รู้ ผู้รู้เข้าใจอย่างฉับพลัน แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง วิปจิตฺตญญ ผู้รู้ต่อเมื่อขยายความ ผู้รู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดาร เนยยะ ผู้ที่พอจะแนะนำได้ ผู้ที่พอจะคอยชี้แจงแนะนำให้เข้าใจได้ ด้วยวิธีการฝึกสอนอบรมต่อไป ปทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง ผู้แก้ปัญหา สอนให้รู้ได้เพียงตัวบทหรือพยัญชนะหรือถ้อยคำ ไม่อาจเข้าใจรรถหรือพยัญชนะ ฟังสังเกตว่า ปทปรมะนั้น ไม่ได้หมายความว่า สอนไม่ได้เลยทีเดียว แต่หมายถึงบุคคลที่ช่วยว่า แม้เขาจะไม่สามารถบรรลุธรรมได้ในชาตินี้ แต่ก็ยังเป็นการสั่งสอนอบรมเพื่อประโยชน์ในอนาคตต่อไป จึงควรต้องช่วยให้ดีที่สุดเท่าที่จะช่วยได้ บุคคล ๔ เหล่านี้ มาในอรรถกถา อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๑ หน้า ๑๓๓ แต่ในวินยปิฎก พระไตรปิฎก เล่มที่ ๔ หน้า ๕ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงบุคคล ๓ จำพวก ไว้ว่า “เหล่าสัตว์ที่มีภูมิลีในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตามากก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี มีอาการทรามก็มี ที่สอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่สอนให้รู้ยากก็มี บางพวกที่ตระหนักถึงโทษภัยในโลกก็มี ทั้งนี้อุปมาเหมือนดังในกอบูบล กอปทุม หรือกอบุณขริก”

^{๐๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่, หน้า ๒๐.

อะไร แล้วจึงค่อยสอนให้เหมาะสมกับอุปนิสัยผู้นั้น เช่น กรณีของพระนางรูปนันทาที่ไม่ชอบที่พระพุทธองค์ชอบกล่าวถึงรูป(ร่างกาย)ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดติด แต่นางเกรงว่าพระพุทธองค์จะติเตียนนางที่ชอบความสวยงาม นางจึงไม่ยอมไปฟังธรรมของพระพุทธองค์ แต่อยู่มาวันหนึ่งนางแอบฟังธรรมอยู่ใกล้ๆ พระพุทธองค์เห็นว่านางเป็นคนชอบความสวยงาม จึงเนรมิตรูปเปรียบผู้หญิงสวยยืนข้างพระองค์ และให้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพอายุ นางก็ได้พิจารณาตามสภาพที่เป็นจริงนั้นจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ วิธีการของพระพุทธองค์เช่นนี้ เป็นพระอัจฉริยภาพของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง พระองค์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สตฺถา เทวมนุสฺसानิ) และคนที่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็จัดว่าเป็นปัญญาชนเกือบทั้งนั้น การเตรียมการสอนของพระพุทธองค์ คงไม่มีใครทำตามหรือเลียนแบบได้ เราคงทำได้แค่ศึกษาเท่านั้น เพราะความเป็นสัพพัญญูของพระพุทธองค์ไม่มีอะไรเปรียบได้

ส่วนการเรียนการสอนในห้องเรียนนั้น มีความหลากหลายในตัวผู้เรียน จึงเป็นภาระอันหนักสำหรับผู้ที่จะสอน เพราะนั่นเป็นเครื่องบ่งบอกว่า ครูเองต้องเตรียมการมาอย่างดี พระพุทธองค์นับว่าเป็นตัวอย่างของครูจริงๆ เพราะก่อนที่จะไปโปรดใครนั้น พระองค์ต้องเตรียมตัวอย่างดี จึงไม่ปรากฏว่าพระองค์ประสบความล้มเหลวในการสอน ดังนั้น ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาต้องทำการบ้านหรือเตรียมตัวมากกว่าพระพุทธองค์เป็นหลายเท่าเลยทีเดียว ดังนั้น การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงต้องเป็นไปในลักษณะเดิม คือ สอนแบบบรรยายสาธยายให้นักเรียนเข้าใจ การปฏิรูปการศึกษาคือการย้ายอยู่กับที่ ไม่ได้เกิดประโยชน์อะไรเลย การเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางนั้น เป็นการแสดงถึงความต้องการของผู้เรียนเป็นหลัก ภาระจึงตกอยู่กับผู้สอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

๑๑. ความเป็นไปได้ของการใช้หลักสูตรในการเรียนการสอน

จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ข้างต้นทำให้สรุปได้ว่า

๑. หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ ไม่ใช่หลักสูตรใหม่ที่มีเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพราะแม้ว่าจะเป็นหลักสูตรใหม่ แต่ก็มีเนื้อหาสาระที่ปรับปรุงมาจากหลักสูตรเดิม และมีการเพิ่มเติมบ้างในบางส่วน เนื้อหาสาระจึงไม่ชวนให้น่าเรียนรู้ และไม่ได้แก้ไขปัญหาการเรียนรู้เดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๐๖}

๒. หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ ไม่ได้มีความสอดคล้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะการศึกษาวิชา

^{๐๖} ดูรายละเอียดผลการวิจัยประกอบได้จาก พระมหาพิทักษ์ ลีนาลาด , ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ข้อ ๕ หน้า ๗๔, ข้อ ๗ หน้า ๗๕ และ ข้อ ๘ หน้า ๘๐.

พระพุทธศาสนานั้น ไม่ใช่การศึกษาในห้องสี่เหลี่ยมเพียงอย่างเดียว การเน้นเรื่องการปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่ควรเพิ่มในหลักสูตร ซึ่งในความเป็นจริง วิชาพระพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเรียนเน้นเนื้อหามากมาย เพราะยิ่งเรียนมากก็เพิ่มความซ้ำซากในเนื้อหา^{๐๖}

๓. หลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ ไม่สามารถสนับสนุนให้ผู้ศึกษาได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เพราะความยากของเนื้อหาบางอย่าง ทำให้ผู้เรียนไม่เข้าใจ และวิชาพระพุทธศาสนาขาดแรงจูงใจในการเรียนรู้ จึงทำให้ผู้เรียนคิดว่าไม่รู้จะเรียนไปทำไม^{๙๖}

การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ จะต้องได้ครูที่มีประสิทธิภาพอย่างมาก ไม่ว่าจะด้วยความรู้หรือความประพฤติ จึงนับว่าเป็นการคาดหวังที่เกินไป แม้ว่าในระบบการศึกษาไทย จะมีการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา แต่ครูสอนก็ไม่ได้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่จบเฉพาะสาขา ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาจากความหลากหลายจึงทำให้ขาดประสิทธิภาพทางการเรียนการสอน^{๙๗}

การจัดสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับระดับและช่วงวัยของผู้เรียนจึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่สุด แต่สิ่งที่การจัดหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาไม่ใส่ใจหรือไม่สนใจ นั่นคือการสอบถามครูสอนในปัจจุบันว่า การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาประสบปัญหาอย่างไร ไม่ใช่การอนุมานเอาเองว่าน่าจะเป็นหลักสูตรที่ใช้ได้ดี เปรียบเหมือนการเอาให้ตรงที่คันก็จะสามารถทำให้อาการคันทุเลาลงได้ การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา จึงสมควรที่จะระดมความคิดเพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดี เพื่อนำมาสั่งสอนแก่เยาวชนต่อไป สาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนาจึงขาดความเหมาะสมกับช่วงวัยของผู้เรียนตามที่กล่าวมา ซึ่งปัญหานี้นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมาก

ในเรื่องนี้ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แนะนำวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเปรียบเทียบกับครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาไว้ว่า คนๆ นี้ควรจะสอนอะไร เจาะลงไปเฉพาะ หลักเขากำหนดไว้ว่าอะไร เนื้อหาและเด็กเหมาะแค่ไหน เหมือนกับการป้อนข้าวให้เด็กทาน ในสมัยโบราณนิยมป้อนข้าวเด็กด้วยกล้วยบด ถ้าพี่เลี้ยงบดกล้วย ด้วยคิดว่ากล้วยนี้ดีทานแล้วอร่อยมาก แล้วจึงป้อนกล้วยบดใหญ่เท่ากับปากพี่เลี้ยง และป้อนเข้าไปในปากของเด็ก ขนาดของกล้วยบดใหญ่เกินปากของเด็ก แต่พี่เลี้ยงก็ป้อนเข้าไป ทำให้กล้วยหกออกหมด แล้วพี่เลี้ยงจึงไปตีเด็กหาว่าโง่ ของดีๆ ไม่รู้จักทาน สรุปว่า ไม่รู้ว่าพี่เลี้ยงโง่หรือเด็กโง่

^{๐๖} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๖ หน้า ๑๕.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๑ หน้า ๑๑ และ ข้อ ๓ หน้า ๑๘.

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน ข้อ ๑ หน้า ๑๒ และ ข้อ ๕ หน้า ๑๘.

คนป้อนข้าวหรือคนทาน โง่ ปากเด็กเล็กต้องทำคำข้าวให้เล็ก เด็กไม่สามารถจะทานกล้วยซึ่งแข็งได้ ต้องบดให้เราสอนเด็ก ป.๑ ป.๒ เอาศัพท์ธรรมเข้าไป เหมือนกล้วยที่ยังไม่ได้บด เด็กรับไม่ได้ ไปโทษเด็กว่าโง่ไม่ได้ หน้าที่ของครูเหมือนพี่เลี้ยง บดกล้วยให้ละเอียดแล้วป้อนเด็ก ถามว่า ท่านมีวิธีคือ ทำให้ง่ายได้อย่างไร ที่จะสอนเด็ก เท่ากับภาษาของเด็ก ^{๕๐} คำกล่าวของพระเทพโสภณ มองเห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรม ดังนั้นความเหมาะสมของหลักสูตรและเหมาะสมกับช่วงวัยจึงเป็นสิ่งสำคัญในการจัดสาระการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา แต่เมื่อมองเห็นปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหานี้ หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ จึงไม่เป็นไปตามอย่างที่ควรจะเป็น ในส่วนครูสอนนั้น ครูสอนถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก แม้ว่าจะเป็นการสอนแบบให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพราะโดยสภาพที่แท้จริง ครูเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และคอยสนับสนุน บทบาทของครูได้เปลี่ยนจากผู้สอน ผู้อบรม ผู้บอกเล่ามาเป็นผู้ให้การสนับสนุน ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจ ครูคงไม่ใช่เรือจ้างเหมือนที่เคยเป็นมาในอดีตอีกต่อไป เพราะว่าครูไม่ต้องพายหรือถ่อเรือเพื่อไปส่ง โดยที่ผู้เรียนไม่ต้องทำอะไรเลย จากการเป็นเรือจ้าง ครูจึงเปลี่ยนสถานะเป็นแสงประทีปส่องทางให้ผู้เรียนได้เดินไปสู่จุดหมาย ผู้เรียนจึงต้องดูแลตนเอง ช่วยเหลือตัวเอง ครูจึงเป็นเพียงแสงส่องทางเท่านั้น ดังนั้นการที่ผู้เรียนจะไปถึงจุดหมายหรือไม่ จะช้าจะไวเพียงใดจึงเป็นหน้าที่ของผู้เรียนเอง

ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นครูสอนที่พิเศษกว่าวิชาอื่น เพราะครูสอนสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ครูประจำที่เป็นครูฆราวาส ๒) ครูพระที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ ครูทั้งสองประเภทนั้นย่อมมีความแตกต่างกัน การทำหน้าที่ของครูทั้งสองได้ประสบปัญหาที่มีความแตกต่างกัน คือ ครูประจำนั้นมีเทคนิค วิธีการสอน ความรู้ในกระบวนทัศน์ของโลกสมัยใหม่ มีความคุ้นเคยกับเด็กนักเรียนและสามารถสอนได้อย่างเต็มที่ที่มีเวลาในการอยู่ร่วมกับผู้เรียน แต่สิ่งที่ครูเหล่านั้นไม่มีหรืออาจมีน้อย นั่นคือความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนา จนทำให้ครูบางคนสอนวิชาพระพุทธศาสนาเท่าที่ตัวเองรู้ ไม่สามารถแก้ไขข้อสงสัยของผู้เรียนได้ ส่วนปัญหาของครูพระคือมีความรู้และเข้าใจเนื้อหาสาระพระพุทธศาสนาแต่ขาดเทคนิค วิธีการสอน และกระบวนทัศน์อันเป็นความรู้ใหม่ อาจจะไม่สามารถสอนได้เต็มที่ เพราะด้วยสถานะของความเป็นพระสงฆ์ก็เป็นได้ อีกทั้งความสนิทสนมคุ้นเคยกับผู้เรียนก็มีน้อย หรือถ้าผู้เรียนคุ้นเคยกับพระสงฆ์มากก็ถูกมองในลักษณะไม่ดี โดยเฉพาะถ้าผู้เรียนที่เป็นสตรีเพศ

ประการสุดท้ายคือผู้เรียนเอง ถือว่าเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ในการเรียนรู้ไม่ว่าจะเรียนวิชาอะไรก็ตาม ผู้เรียนจะต้องสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา และสร้างพลังที่จะเรียนพระพุทธศาสนาและ

^{๕๐} ผู้เขียนได้ปรับสำนวนใหม่ สามารถดูรายละเอียดได้จาก พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับกระบวนทัศน์ใหม่, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๘.

สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ผู้เรียนในยุคปฏิรูปการศึกษานี้จำเป็นต้องเป็นผู้พาเรือและถ่อเรือเอง ไม่ใช่ผู้ที่นั่งเรือไปโดยมีครูเป็นเรือจ้าง การดูแลรับผิดชอบตัวเองจึงเป็นหน้าที่ที่ผู้เรียนจะต้องกระทำ โดยมีครูเป็นแสงสว่างหรือประทีปนำทาง การพาเรือคงไม่ถ่วงน้ำหนักไม่ชำนาญในการพาในการถ่อ การเรียนรู้วิชาพระพุทธศาสนา แม้อาจจะไม่มีผลมากต่อการเรียนรู้ในระดับสูงขึ้นไปหรือในการประกอบชีวิตเลยก็ว่าได้ แต่พระพุทธศาสนาก็เป็นองค์ประกอบในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสนับสนุนชีวิตเราให้ได้ พระพุทธศาสนาจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่ผู้เรียนควรจะต้องรู้แล้วเข้าใจ เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมและโลกอย่างสงบสุข ดังนั้น จากผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าว ลักษณะของการจัดการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา นั้น ควรเป็นไปในลักษณะ ดังนี้

๑) เป็นการให้ข้อมูลและเนื้อหาสาระที่ถูกต้องทันสมัย และตรงต่อความต้องการ

๒) เป็นการเรียนรู้ที่จะต้องสามารถปรับปรุงแก้ไขจุดอ่อน ขอบกพร่อง และจุดด้อยของบุคคลในสังคมให้ทันต่อเหตุการณ์ เป็นการเรียนที่จะสามารถทำให้ผู้ศึกษามีความพร้อมที่จะรับกับความเปลี่ยนแปลงของระบบและสภาพต่างๆ ของสังคมได้ เป็นการเรียนรู้ที่จะสามารถทำให้ผู้ศึกษาสามารถปรับตัว ปรับความประพฤติ ปรับความคิด และปรับมุมมองกระบวนโลกทัศน์ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงได้ทุกเมื่อ

๓) เป็นการเรียนรู้ที่จะสามารถทำให้ผู้ศึกษามีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรม และมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

๑๒. สรุปและอภิปราย

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากสามารถแสดงถึงปัญหาของการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑๒.๑ ปัญหาในเชิงนโยบาย สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเด็นปัญหา คือ

๑๒.๑.๑ ปัญหาการจัดการศึกษาตามนโยบายของรัฐ

ปัญหานี้จะเป็นปัญหาที่สำคัญและเป็นปัญหาระดับประเทศ เมื่อรัฐได้ปฏิรูปการศึกษา ทำให้ระบบการศึกษาของไทยเป็นไปในลักษณะที่ต้องเริ่มต้นนับหนึ่งกันใหม่ โดยการจัดระบบการศึกษาตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ.๒๕๔๒ นั้น เป็นผลให้วิชาพระพุทธศาสนาถูกลดบทบาทหรือเกือบจะถูกตัดออกจากระบบการศึกษาของไทย จากการที่วิชาพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งรายวิชาที่โรงเรียนใช้สอนเป็นวิชาบังคับเลือก หรือเป็นวิชาเลือกเสรีที่นักเรียนจะได้เรียนรู้ และถูกจัดให้แยกออกมาสอนต่างหาก หลังจากการปฏิรูปการศึกษา วิชาพระพุทธศาสนาถูกปรับให้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา

และวัฒนธรรม และในหลักสูตรดังกล่าว ได้พูดถึงการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาไว้เพียง ๑๐ บรรทัดเท่านั้น^{๕๐}

จากนโยบายของรัฐดังกล่าวทำให้ได้ทราบความจริงว่า รัฐเองไม่ได้ให้ความสำคัญแก่วิชาพระพุทธศาสนาเท่าที่ควรจะเป็น รัฐไม่ได้มองเห็นความสำคัญในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน พระพุทธศาสนาเป็นเพียงปลีกย่อย หรือเป็นเพียงหน่วยหนึ่งของสังคมเท่านั้น ไม่ใช่ชนโยบายหรือกระแสหลักในการพัฒนาคนพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าเป็นอารยะประเทศได้ รัฐส่งเสริมวิชาการในทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ หรือภาษาศาสตร์ มากกว่าการสนใจในการพัฒนาคนให้เป็นคนดี นโยบายดังกล่าวเป็นการบ่งบอกถึงการพัฒนาวัตถุนิยมมากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ พุทธศาสนาในสังคมไทยถูกมองว่าควรจะอยู่เฉยๆ หรือสอนอย่างที่เคยเป็นมา เพราะรัฐอาจจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาอยู่ในใจคนไทยอยู่แล้ว อาจไม่จำเป็นต้องสอนมากก็ได้ นอกจากนโยบายการบีบคั้นให้วิชาพระพุทธศาสนา เป็นหน่วยหนึ่งของกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมแล้ว การจัดระบบการศึกษาที่สอดคล้องกันระหว่างช่วงวัยของนักเรียนก็นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ จะสังเกตได้ว่านักเรียนส่วนใหญ่มองว่า เนื้อหาสาระวิชาพระพุทธศาสนาไม่สามารถนำไปใช้ในการสอบเพื่อเรียนในระดับที่สูงขึ้นได้ เช่น ในการสอบเพื่อเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัย ในแต่ละปีจะพบว่าในส่วนวิชาสังคมศึกษานั้นจะมีข้อสอบเพียง ๒-๓ ข้อ และในจำนวนนั้นก็มิข้อสอบของศาสนาอื่นด้วยซึ่งความไม่สอดคล้องของนโยบายดังกล่าว เป็นผลให้นักเรียนไม่อยากจะเรียนวิชาพระพุทธศาสนา เพราะไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาได้ ดังนั้น จึงสามารถสรุปปัญหาได้ ๒ ประเด็นคือ ประการแรก รัฐไม่ให้ความสำคัญแก่การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา แม้ประชากรของประเทศจะเป็นพุทธศาสนิกชนในอัตราส่วนประชากรที่มากก็ตาม และประการที่สอง รัฐจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาไม่สอดคล้องในระบบการศึกษาไทย เพราะผู้เรียนเรียนไปแล้วไม่สามารถเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ได้

๑๒.๑.๒ ปัญหาการจัดการศึกษาของโรงเรียน

ประเด็นของปัญหานี้ เป็นปัญหาที่เกี่ยวกับผู้บริหารโรงเรียนเป็นส่วนสำคัญ จากการปฏิรูปการศึกษาทำให้โรงเรียนต่างๆ มีอิสระในการจัดการศึกษา การเรียนการสอนจึงไม่เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ทำให้เกิดความเป็นเอกเทศ และเกิดความเหลื่อมล้ำในการจัดการเรียนการสอน เพราะถ้าโรงเรียนใดต้องการเด่นใน

^{๕๐} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่*, หน้า ๒.

เรื่องใดก็จะส่งเสริมสนับสนุนในเรื่องนั้น ซึ่งโดยส่วนมากโรงเรียนต่างๆ ต้องการจะเด่นในเรื่องวิชาการอันได้แก่ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษาศาสตร์ เป็นต้น จึงทำให้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งไม่สำคัญ วิชาพระพุทธศาสนาจึงได้รับความสนใจเพื่อพัฒนาน้อยมาก ดังนั้น โรงเรียนต่างๆ จึงให้เวลาส่วนน้อยในการเรียนการสอน และนำเวลาที่เหลือไปพัฒนา และส่งเสริมวิชาการกลุ่มสาระอื่นๆ

คำว่า “ส่งเสริม สนับสนุน” นี้ ต้องทำความเข้าใจค่อนข้างมาก ผู้บริหารคณาจารย์หลายท่านเข้าใจว่า การส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ เช่น การเข้าค่ายอบรมคุณธรรมปีละครั้ง การนิมนต์พระสงฆ์มาอบรมตามโอกาส หรือการจัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน เป็นต้น เหล่านี้คือการส่งเสริมสนับสนุนการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา กิจกรรมดังกล่าวเป็นการส่งเสริมสนับสนุนแม้ก็จริง ถึงอย่างนั้นก็เป็นกิจกรรมเสริมแรงที่สัมฤทธิ์ผลได้น้อยมาก เมื่อคิดตามอัตราส่วนของเวลาเรียนตลอดปีการศึกษา การส่งเสริมสนับสนุนควรจะทำเป็นประจำ การจัดกิจกรรมเพียงวันเดียวไม่ได้ช่วยให้นักเรียนมีพฤติกรรมที่ดีขึ้นได้ การสร้างอุปนิสัยการเป็นคนดีต้องทำบ่อยๆ เหมือนดังเช่นต้องการจะให้นักเรียนรักการอ่านก็ต้องส่งเสริมสนับสนุนให้นักเรียนอ่านบ่อยๆ และเด็กจะรักการอ่านเอง การส่งเสริมสนับสนุนการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่เช่นกัน ต้องได้รับการสนับสนุนบ่อยๆ หรือทำเป็นประจำ บางครั้งเด็กนักเรียนอาจจะไม่ชอบ แต่ถ้ามีเทคนิคและวิธีการที่ดี จะสามารถทำให้เด็กชอบและสนใจได้ อันเป็นการสร้างอุปนิสัยที่ดีให้นักเรียน เหมือนพ่อแม่ที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กไหว้พระก่อนนอน พ่อแม่ให้ลูกปฏิบัติทุกวัน และวันหนึ่งลูกก็จะทำเป็นอุปนิสัยไปเองโดยอัตโนมัติ

นอกจากผู้บริหารจะส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจังแล้ว การจัดหาสื่อที่ดีมีคุณภาพมาเป็นตัวช่วยในการสอนก็เป็นการเสริมแรงอย่างดี ในโรงเรียนต่างๆ มักจะมีห้องทดลอง ห้องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น แต่น้อยนักที่จะมีห้องจริยศึกษาที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ดีมีคุณภาพ มีสื่อและอุปกรณ์ต่างๆ ที่ทันสมัย ให้นักเรียนได้คิดว่าต้องการจะเข้าไปปฏิบัติธรรมหรือทำกิจกรรมในห้องพระพุทธศาสนานั้นๆ

การที่หัวหน้าหมวดหรือหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้เห็นว่า ครูสอนที่จบสาขาสังคมศาสตร์หรือสังคมศึกษา สามารถที่จะสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้นั้น นับว่าเป็นความคิดที่จะต้องได้รับการแก้ไข เพราะมีครูส่วนน้อยที่ไม่ได้จบสาขาวิชาพระพุทธศาสนา แล้วสามารถสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื้อหาสาระพระพุทธศาสนาบางอย่างมีความยากลึกซึ้งที่ครูสอนเองก็ไม่เข้าใจ ครูผู้สอนส่วนมากยอมรับว่าตนเองไม่รู้พระพุทธศาสนามากกว่าในบทเรียน แต่ก็สามารถสอนได้ ครูผู้สอนในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ไม่ใช่ว่าจะเก่งหรือรู้จริงแท้ในทุกเนื้อหาสาระ เพราะบุคคลแต่ละคนย่อมมีความถนัดที่แตกต่างกัน และในเรื่องพระพุทธศาสนามีเนื้อหาที่ต้องทำความเข้าใจ มากกว่าการเข้าใจเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสังคมทั่วไป

ตามที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าปัจจุบันสถานศึกษามีความสำคัญต่อการจัดระบบการศึกษา เพราะความมีอิสระในการจัดการศึกษานั้นเอง แต่ไม่มีโรงเรียนใดที่มีความเด่นในด้านการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา มากกว่าการเด่นในการเรียนการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ หรือภาษาศาสตร์

๑๒.๒ ปัญหาในเชิงปฏิบัติการ สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็นปัญหา คือ

๑๒.๒.๑ สภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากครู

ปัญหาและอุปสรรคนี้ถือว่าเป็นปัญหาในส่วนการเรียนการสอนหรือในเชิงปฏิบัติการเพราะนักเรียนส่วนใหญ่มีทัศนคติหรือความรู้สึกที่ไม่ดี เพราะครูสอนถ่ายทอดไม่ดี จึงทำให้รู้สึกเบื่อและไม่อยากที่จะเรียน ดังนั้น จึงสามารถสรุปประเด็นปัญหาและอุปสรรคได้ ดังนี้

๑) ครูสอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่ได้จบสาขาวิชาพระพุทธศาสนา หรือเรียนพระพุทธศาสนาโดยตรง จึงทำให้ขาดความรู้อย่างแท้จริง และไม่เข้าใจความลึกซึ้งของเนื้อหาสาระ

๒) ครูสอนขาดเทคนิคและวิธีการในการสอน และสอนแบบบรรยายมากจนเกินไป จึงทำ

ให้นักเรียนรู้สึกเบื่อ และมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อวิชาพระพุทธศาสนา

๓) ครูสอนได้สอนนักเรียนแบบท่องจำมากจนเกินไป และมุ่งสอนเนื้อหาทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติจริง

๔) ครูสอนใช้สื่อในการสอนน้อยหรือแทบไม่มีสื่อในการเรียนการสอน และสอนตามบท เรียน หรืออ่านตามบทเรียนมากเกินไป

๑๒.๒.๒ สภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากหลักสูตรและเนื้อหา

ปัญหานี้เป็นปัญหาที่สำคัญรองลงมา โดยสามารถสรุปประเด็นปัญหาได้ ดังนี้

๑) คำอธิบายเนื้อหาสาระวิชาพระพุทธศาสนาใช้คำที่ไม่ทันสมัย และยังคิดสำนวนการอธิบายแบบภาษาธรรมหรือภาษาวัดมากจนเกินไป ทำให้ไม่น่าสนใจและน่าเบื่อ

๒) เนื้อหาสาระบางส่วนยังซ้ำซ้อน วกวน ทั้งๆ ที่เป็นเรื่องเดียวกัน

๓) เนื้อหาบางส่วนยาก ลึกซึ้ง นักเรียนไม่สามารถเข้าใจหรือครูไม่สามารถอธิบายให้นักเรียนเข้าใจได้

๔) เนื้อหาสาระมีมากจนเกินไปไม่เอื้อต่อการเรียนการสอนในระยะเวลาที่โรงเรียนต่างๆ จัดเวลาให้

๕) เนื้อหาในส่วนที่เป็นธรรมน่าจะปรับให้มีเนื้อหาน้อยลง และควรเพิ่มเกี่ยวกับชาดก เรื่องเล่า หรือตัวอย่างที่น่าสนใจมากกว่าการเรียนธรรมเนื้อหาสาระที่เป็นธรรมล้วนๆ

๑๒.๒.๓ สภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากนักเรียน

สภาพปัญหาประการสุดท้ายนี้ เป็นปัญหาที่เป็นผลมาจาก ๒ ข้อข้างต้น ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นปัญหาได้ ดังนี้

๑) นักเรียนไม่อยากจะเรียนวิชาพระพุทธศาสนา เพราะเห็นว่าไม่สามารถนำไปใช้ในการเรียนหรือการสอบในระดับที่สูงขึ้นได้

๒) การเรียนการสอนเนื้อหาสาระตามหลักสูตรมีส่วนน้อยที่นักเรียนนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง เพราะส่วนมากเรียนเนื้อหาสาระเพื่อเรียนรู้เท่านั้น ไม่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้

๑๓. ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน ตัวแปรสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาการเรียนการสอน เมื่อสรุปแล้วสามารถแบ่งออกเป็น ๕ ประเด็นปัญหาที่สำคัญ คือ ปัจจุบันนโยบายของรัฐด้านการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา ไม่เอื้อให้การเรียนการสอนเป็นไปในลักษณะที่จะพัฒนาให้ดีขึ้น และมองไม่เห็นความสำคัญใดๆ หรือแทบจะไม่มีบทบาทในระบบการศึกษา วิชาพระพุทธศาสนาถูกมองว่าเป็นเพียงหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งที่ผูกติดอยู่กับระบบการศึกษา และสามารถตัดออกจากระบบการศึกษาก็ได้

เมื่อรัฐมองไม่เห็นความสำคัญและจัดทำโครงสร้างทางการศึกษา โดยลดบทบาทของวิชาพระพุทธศาสนา ลง และมอบอำนาจให้สถานศึกษามีอิสระในการดำเนินการทางการศึกษา โรงเรียนจึงมุ่งพัฒนาให้เด็กเก่งมากกว่าเป็นเด็กดี และแม้ว่าโรงเรียนต่างๆ จะส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนา โดยการทำกิจกรรมบ้างในบางโอกาส แต่การส่งเสริมหรือทำกิจกรรมเหล่านั้นก็นับว่าน้อยเกินไป และเป็นกิจกรรมที่ไม่ต่อเนื่องถาวร อีกทั้งในโรงเรียนต่างๆ ก็ยังไม่ได้รับการสนับสนุนด้านสื่อซึ่งมีน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มสาระอื่นๆ ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาขาดแรงจูงใจในการสอนพระพุทธศาสนาให้ดีได้ อีกทั้งการสอนในรูปแบบบรรยายก็ยังเป็นวิธีที่ครูใช้กันอยู่ คำว่า “การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการ ” จึงไม่มีรูปแบบและการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ครูก็ยังสอนตามหลักสูตรที่กำหนดด้วยการเน้นการท่องจำ ขาดสื่อ และเน้นทฤษฎีมากกว่าการลงมือปฏิบัติจริง

หลักสูตรหรือเนื้อหาสาระยังต้องได้รับการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและแก้ไขให้เหมาะสมตามช่วงวัยของนักเรียน และควรจะสอนในเนื้อหาที่นักเรียนต้องการจะเรียนรู้อย่างแท้จริง และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง ซึ่งเนื้อหาที่หลักสูตรกำหนดไม่สามารถบูรณาการ หรือเพิ่มลดได้ตามความเหมาะสม เพราะมีข้อจำกัดด้านเวลาในการสอนที่ทางโรงเรียนจัดให้ในจำนวนคาบที่น้อยมาก จึงก่อให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างเนื้อหากับเวลา และเนื้อหาส่วนใหญ่ที่ยากเกินไปก็ไม่ควรบรรจุอยู่ในหลักสูตร ส่วนที่ซ้ำซ้อนก็ควรจะตัดออก เพราะทั้งหมดนั้นคือปัญหาที่ทำให้นักเรียนไม่สนใจและรู้สึกเบื่อในวิชาพระพุทธศาสนา อีกทั้งนักเรียนยังไม่เข้าใจอย่างลึกซึ้ง และตระหนักถึงความสำคัญและประโยชน์ของการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาไม่สามารถนำไปใช้ใน

การศึกษาต่อหรือใช้สอบในระดับที่สูงขึ้นไปได้ นั้นแสดงให้เห็นว่า นักเรียนมองเห็นคุณค่าการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพ มากกว่าการเรียนรู้เพื่อขัดเกลาดนเอง

ประเด็นของปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมด มีลักษณะเป็นลูกโซ่เชื่อมโยงกันและกันอย่างแยกไม่ออก เป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขในเชิงบูรณาการ แม้ว่าปัญหาและอุปสรรคของการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาจะมีหลากหลาย แต่ผู้วิจัยเห็นว่า ครูผู้สอนถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในกระบวนการของการเรียนการสอนไม่ว่าวิชาใดก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูสอนวิชาพระพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับเนื้อหาสาระวิชาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ไม่ใช่รู้เฉพาะในบทเรียน แม้ว่าครูสอนจะไม่ได้จบสาขาวิชาพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่ครูก็ควรค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมให้มากที่สุด และเมื่อมีความรู้ที่เพียงพอจะต้องมีเทคนิคและวิธีการสอนที่นักเรียนสนใจ ดังนั้น การนำเอารูปแบบและวิธีการสอนที่เหมาะสมกับยุคสมัยมาใช้เป็นเรื่องที่สำคัญของครู ความชำนาญเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ที่สอน ครูจึงต้องพัฒนาตัวเองอยู่ตลอดเวลา โดยหมั่นค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม และรู้เท่าทันสิ่งต่างๆ รอบข้างอยู่เสมอ การสอนทุกครั้งต้องเตรียมตัว และครูผู้สอนควรจะวัดผลประเมินผลทางด้านความประพฤติควบคู่กับการวัดผลเป็นเกรดหรือเป็นคะแนน เมื่อครูสอนมีความรู้และความชำนาญในการสอน ย่อมจะสอนให้นักเรียนสนใจ และสนุกกับการเรียน ถึงแม้ว่าเนื้อหาสาระของหลักสูตรจะยากหรือง่าย ซ้ำซ้อนหรือแปลกใหม่ ย่อมไม่เป็นปัญหาสำหรับครู

สำหรับนักเรียนเอง ครูผู้สอนต้องทำความเข้าใจ และแสดงให้เห็นให้นักเรียนได้เห็นว่า ถึงแม้การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่สามารถนำไปใช้ในการสอบเข้ามหาวิทยาลัยหรือในการศึกษาระดับสูงอื่นได้ การเรียนเพื่อประเทืองปัญญาและเพิ่มพูนความรู้โดยไม่ต้องนำไปประกอบอาชีพก็เป็นสิ่งที่สำคัญ เหมือนการปลูกต้นไม้ บางต้นปลูกเพื่อต้องการกินดอกออกผล บางต้นปลูกเพื่อความสวยงาม บางต้นปลูกเพื่อร่มเงาหรือบางต้นปลูกอื่นๆ โดยไร้เหตุผล การเรียนรู้พระพุทธศาสนาก็เช่นกัน ครูผู้สอนต้องชี้แนะแนวทางว่าชีวิตที่ดีจะต้องมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต คนเราเกิดมาไม่ใช่เพียงเพื่อทำงานเลี้ยงชีพเพียงอย่างเดียว การศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อขัดเกลากจิตใจ เป็นสิ่งที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข

ดังนั้น การมองเห็นความสำคัญเกี่ยวกับการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยเริ่มต้นตั้งแต่นโยบายของรัฐ และสถานศึกษา ควรให้เวลาแก่การเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนามากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบันดูเหมือนว่า วิชาพระพุทธศาสนาเป็นเหมือนอะไรบางอย่างที่ติดอยู่กับระบบการศึกษาไทย จะมีก็ได้ไม่มีก็ได้ และบางครั้งถูกมองข้ามจากระบบการศึกษา ทั้งๆ ที่ต่างก็อยากจะทำให้เด็ก

เยาวชนมีความรู้คู่คุณธรรม หรือเป็นคนเก่ง ดี มีคุณธรรม ถ้ารัฐยังไม่เห็นความสำคัญและสถานศึกษายังไม่
แก้ไขปรับปรุงการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาก็อยู่ในภาวะที่วิกฤตอย่างแน่นอน ๑

รายการอ้างอิง

- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ . คู่มือหลักสูตรพระพุทธศาสนาตอนปลาย พ.ศ. ๒๕๒๔ (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. ๒๕๓๓). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๓๗.
- คณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม . การจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว, ๒๕๔๕
- จิรัสย์ พยัคฆราชศักดิ์ และคณะ. คู่มือแผนการจัดการเรียนรู้ พระพุทธศาสนา ป.๑-ม.๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๔๗.
- จิรัสย์ พยัคฆราชศักดิ์ และคณะ. พระพุทธศาสนา ชั้น ป.๑-ม.๖. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิชจำกัด, ๒๕๔๗.
- ณัฐพัฒน์ ลาภกุล. หลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา, เอกสารในการสัมมนาเรื่อง “ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียน” เสนอที่คลองทราย รีสอร์ท เขาใหญ่ จังหวัด นครราชสีมา ๒๘-๒๙ สิงหาคม ๒๕๔๗. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)
- ดนัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ . หลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนไทย , เอกสารในการสัมมนาเพื่อติดตามความก้าวหน้าในงานวิจัยเรื่อง “หลักสูตรการศึกษาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนไทย” เสนอที่ศูนย์พุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).
- ฉวีย์ มาสจิรัส. ปทานุกรมหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. ๒๕๔๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธารอักษร, ๒๕๔๕.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สหายบลิ๊กและการพิมพ์, ๒๕๒๙.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. การสอนแบบผู้เรียนคือศูนย์กลางในพุทธศาสนา , วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๕). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระมหาพิทักษ์ ถิณาลาด , ปัญหาการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน , วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต , สาขาพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). กรอบความคิดในการจัดทำสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรใหม่ . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่ . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พระพุทธศาสนากับกระบวนการทัศน์ใหม่ . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ . กรุงเทพฯ : เอช.อาร์.พรินติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๒.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *การพัฒนาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *ปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนาจะ 'ไปอยู่' ไหน*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *ทำไมคนไทยจึงเรียนพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *การสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.
- พระพุทธโฆสะ. *พระวิสุทธิมรรค*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพล ภิภู, ๒๕๓๖.
- พระราชวรมนิ (ประยูร ฐมภูมิโต). *การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- บรรจบ บรรณรุจิ. *อัสติมหาสาวก*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔
- ปราณี วิฑูรวานิชย์. *การสอนศีลธรรมในโรงเรียนอาชีวศึกษาชั้นสูง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต ,แผนกวิชามัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๑๕.
- พรเลขา ตูลารักษ์. *การสอนวิชาศีลธรรมในโรงเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพการศึกษา*. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารบัณฑิต ,แผนกวิชามัธยมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๑๖.
- วัฒนาพร ระงับทุกข์. *แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง*. กรุงเทพฯ : แอส ที เพรส จำกัด, ๒๕๔๒.
- วิทย์ วิศทเวทย์. *ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธ แนวทางและปัญหา . วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๓๗)* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- สมศักดิ์ บุญปู. *พระสงฆ์กับการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒*. กรุงเทพฯ : พรักหวานกราฟฟิค จำกัด, ๒๕๔๓.